مێژووی فەلسەفە و قۆناغەکانی بیرکردنەوەی مرۆڤ.. نووسینی: ئاراس سەعید

فەلسەفە چییە؟

ئەمە کاتێک دەربارەی چییەتی فەلسەفە دەپرسین، پرسیارێکی فەلسەفیانە ئاراستەی هزرمان دەکەین، کە لە چییەتی فەلسەفە دەکۆڵینەوە. پرسیارێک کە دەروازەو پانتاییەکی فراوانمان لە بەردەم واڵادەکات، بۆ ڕووچوونە نێو ڕیشەو جەوهەری فەلسەفەوە. فەلسەفە هونەری پرسیارکردنە، یاخود وەڵامدانەوەی ئەو پرسە قوڵانەیە کە لەزیهنماندا درووست دەبن، لە قۆناغەکانی تری بیرکردنەوەی مرۆڤدا، بەشێواز و میتۆدی ئەفسانەیی و ئایینی وەڵام دراونەتەوە.

پرسیارکردن دەبارەی چییەتی فەلسەفە، وەکو هەر پرسێکی تری ئەقڵانی پێویستی بە میتۆدی ئەقڵانی و ژیربێژی و پێشکەشکردنی ئارگۆمێنتە بۆ پشتراستکردنەوەی وەڵامەکانمان بە ئارگۆمێنتی ئەقڵانی. فەلسەفە هونەری پرسیارکردنە، کاتێک ئەمە لە چییەتی فەلسەفە دەپرسین، پرسیارێکی فەلسەفیانەمان وروژاندووە، بۆیە هێندە سادەوساکارنییە، وەڵامێکی ئامادەمان بۆ ئەو پرسە فەلسەفیە هەبێت، چونکە فەلسەفە، بریتییە لەکۆی ئەو پڕۆسەسە مێژوویییەی کە مرۆڤ لە ڕێگەی میتۆدی ئەقڵانی و فەلسەفیانەوە، بیر لە سروشت و بوون و دیاردە نادیارەکانی جیهان دەکاتەوە. هەرچەندە فەلسەفە مێژوویێکی سێ هەزار ساڵەی قۆناغەکانی تێڕامان و تێفکردنی ئەقڵانی مرۆڤە، فەلسەفە پانتاییەکی فراوانیش داگیردەکات لە سەرجەم کایە زانستیی و کلتووری و سیاسی و ئایینییەکانی مێژووی مرۆڤدا، بۆیە سادەو ساکار نیە، بەبێ میتۆدێکی مێژووی و گەڕانەوە بۆ ناو ئەو کۆنتێکستە مێژوویییەی بیرکردنەوەی فەلسەفیانە تێدا سەرهەڵدەدات و لێکۆڵینەوە لەکۆی ئەو قۆناغە ژیاریانەی ژیانی مرۆڤ ئەستەمە لە مرۆڤ و تێڕامانی مرۆڤ تێبگەین، چونکە مرۆڤ کائینێکی کۆمەڵایەتی مێژوویییە. مێژووی بیرکردنەوەی مرۆڤ، پەیوەستە بەو قۆناغە ژیاریانەی کە لەبەرەبەیانی مێژوودا مرۆڤ لەناو جەنگەڵ و دارستانەکاندا ژیاوە. بۆیە مێژووی “فەلسەفە” بریتییە لە کۆی ئەو میراتە مێژوویییەی تێڕامان و تێفکرنی باوبپیرانمان دەربارەی جیهان

و سروشت و بوون، ئەمەش فاکتەرێکە، کە نەتوانین پێناسەیەکی گشتگیر و سەرتاپاگیر بۆ فەلسەفە بکەین، چونکە فەلسەفە پانتاییەکەی مێژوویی لە بیرکردنەوەی مرۆڤ داگیرکردووە، کاتێک لە چییەتی فەلسەفە دەپرسین، پرسیار دەکەین لەبارەی کەی ئەو پڕۆسەسە مێژووییەی قۆناغی بیرکردنەوەی مرۆڤ، هەر ئەمەش هۆکارە، کە هەر فەیلەسوفێک لە گۆشەنیگای جیاوازەوە پێناسەی فەلسەفەی کردووە. ئەمە بە میتۆدی مێژوویی دەست بە توێژینەوەکەمان دەکەین بە ئەوەی نەکەوینە ناو دۆگمی مێژووەوە.

فەلسەفە وشەیەکی یۆنانییە، (یۆنان)ی بوونی فەلسەفە ئەو مەفهوومە ناگەیەنێت کە فەلسەفە، موڵکی یۆنانییەکانە، بەڵکو گوزارشتە لە هاوتەریبوونی فەلسەفە لەگەڵ شاردا. نیشتمانی فەلسەفە شارە، چونکە شار شوێنی بەیەک گەیشتن و پێکدادانی کلتوور و ترادسیۆن و بیرکردنەوە جیاوازەکانە، بەڵام جگە لە یۆنان شارستانییەتی(نیل و میزۆپۆتامیا و هیندستان و چین) لانکەی سەرهەڵدانی پرسی فەلسەفیانە بوون، ڕەنگە بپرسین بۆچی فەلسەفە لە یۆناندا گەشەیکرد، دواتر وەڵامی ئەم پرسیارە دەدەینەوە. ئێستا با بزانین (فەلسەفە) چییە؟

فەلسەفە (philosophy) زاراوەیەکی لێکدراوی یۆنانییە، لەدوو بەش پێکهاتووە(فیلۆ)ربەواتای خۆشەویشتی و (سۆفیا)بەواتایی دانایی دێت. هەردوو زاراوەکە بەواتای خۆشەویستی بۆ دانایی دێت. ⋆ یەکەمین کەس ئەم زاراوەیەی بەکارهێناوە (فیساگۆرس) بووە، ئەمەش لەکاتێکدا لێ دەپرسن تۆ کەسێکی دانایت دەڵێت:(نەخێر من کەسێکی دانا دۆستم.) کەواتە: فەلسەفە خۆشەویستییە بۆ دانایی. ئەگەر فەلسەفە خۆشەویستی بێت بۆ دانایی. فەیلەسووف یان فەلسەفەکار ئەوکەسەیە کە تینوی زانینە. فەیلەسووف ئەوکەسەیە کە زانایە بە نەزانین و تێنوی زانینە. وەکو “سوکرات” دەڵێت؛” من دەزانم، کە نازانم”. هەرچەندە فەلسەفە بابەتێکی فرەڕەهەندە و ناتوانرێت پێناسەیەکی گشتی بۆ بکرێت، بەڵام لە دیدی منەوە(فەلسەفە لە گشتاییەتی خۆیدا هونەری پرسیارکردن و تاقیکردنەوەی شتەکانە، لە ڕێگەی ئامان و بیرکردنەوە بۆ گەیشتن و دۆزینەوەی فاکتە شاراوەکان). وەکو سوکرات دەڵێت:” ژیانێک تاقی نەکرابێتەوە واتایی ژیانی نییە”. واتا ئەو ژیانە ساختەیەی کە لەسەر بونیادی ترادسیۆن و زانیارییە ساختەکان بونیادنراوە پێویستە تاقیبکرێتەوە لە ڕێگەی نەشتەری ڕەخنەوە شیبکرێتەوە. فەلسەفە فرەڕەهەندە و پەیوەستە بەو کۆنتێکستە مێژووییەی ژیانی مرۆڤەوە کە تێدا ژیاون و

بیرکردنەوەیان پەیوەستە بەو فاکتە کۆمەڵایەتیانەوە. هەرکات بەر چەمکی مێژووی فەلسەفە دەکەوین، ڕاستەوخۆ ئاوەز و بیرکردنەوەمان دەچێتەوە بەلای مێژووی (گریک) شارستانیەتی یۆنان. ئەویش بەهۆی ئەوەی بۆیەکەمین جار ئەڕستۆ لە کتێبی میتافیزیک ئاماژەیی بە “تاڵیسی ماڵتایی” کردووە، کە وەکو یەکەمین فەیلەسوف لە مێژووی مرۆڤایەتیدا دەناسرێت و زۆربەی فەیلەسوفان کۆکن لەسەر ئەوەی فەلسەفە لە تاڵیسەوە دەست پێدەکات. بەڵام ئەمە ناکەوێنە ژێرجەبر و کاریگەری دۆگمانەی مێژووەوە. (تاڵیسی ماڵتایی) جەختکردنەوە نیە، لەسەر بە یۆنانی کردنی (تاڵیس)، بەڵکو لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە چیتر بەشێوەیەکی نوێ بیری لەسروشت کردۆتەوە جیاواز لە بیرکردنەوەی (میتۆلۆژیا و میتۆس).* بەپێی سەرچاوە مێژووییەکان تاڵیس (585) زاینی ژیاوە. بەمانایەکی دی لەو ساڵەدا بیرکردنەوەی فەلسەفیانە لە یۆنان سەری هەڵداوە. بەڵام شتێکی ئاشکرایەو ئارگومێنتە مێژووییەکان ئەوەمان بۆ دەسەلمێنن. فەلسەفە لە پێش تاڵیسەوە، لە ناوچەکانی تری جیهاندا دەبینرێت، بۆ ئەمەش گەلێک ئارگومێنت لە ئاردان، کە ڕونی دەکەنەوە ئەو بیرکردنەوە فەلسەفیانەی لەیۆناندا باوبوون، لەناوچەکانی تردا هەبوون. یاخود هاوشانی یۆنانیەکان سەری هەڵداوە، وەکو مەڵبەندەکانی خۆرهەڵاتی لە (هیند و چین و میسر و بابل و ئێرانیەکان). ئەگەر (تاڵیس ساڵی 585 پ ز) ژیابێت، ئەوا بوودا ساڵی (500 پ ز) و، کۆنفۆشویس (550پ ز) و، زەردەشت ساڵی (550) ژیاون. بەڵام لێرەدا پرسیارێکی گرنگ دێتە پێشەوە، بۆچی “فەلسەفە” لە لەشارستانیەتەکانی تردا لە گەشەکردن وەستاو، لە یۆناندا گەشتە لووتکە. بەهۆی بوونی چەمکی ڕەخنەوە لە یۆناندا، چونکە ڕەخنە یارمەتی هەڵوەشاندنەوەو ئاشکراکردنی کەموکورتیەکانمان دەدات لە بیرکردنەوەماندا. هۆکارێکی تر بوونی ئازادییە، فەلسەفە هاوتەریبە لەگەڵ ئازادی و هەرنیشتمانێک ئازادی نەبێت، فەلسەفە تێدا ناژیت. ئاشکراشە، کە یۆنان شوێنی لە دایکبوونی دیمیوکراسیە. هۆکارێکی تر، بەهۆی تێنپەڕاندنی دۆگمەکانی ئایین و نەبوونی ئازادی لەناو گەلانی تردا، بەراورد بەشارستانیەتی یۆنان. شتێکی ئاشکراشە، فەلسەفە هەمیشە یەکانگیرە لەگەڵ ئازادی و لە ژینگەیێک نامێنێتەوە ئازادی بە ڕەخنەگرتن و بیرکردنەوە فەراهەم نەکات.

دوو: هزرینە پێش فەلسەفیەکان

مێژووی قۆناغەکانی هزری مرۆڤ، لە پەیوەندیەکی چڕدا یەکتری تەواودەکەن و هەر قۆناغێک تەواوکەری قۆناغی پێشخۆیەتی، ئەمە

بەواتای مێژوو پەرستی نا، بەڵکو کەڵەکەکردنی بارگراوندی زانیاری ئێمەیەو دەبێت داشمانبڕێت لە قۆناغەکانی پێشخۆمان، وەکو مارکس دەڵێت؛" فەیلەسووفەکان لە پێشووتردا سەرقاڵی لێکدانەوەی جیهان بوون، بەڵام ئەوەی گرنگە گۆڕینی جیهانە". واتا مێژووی فەلسەفە دووبارەکردنەوەی نیە، بەڵکو ئیدارکردن و ڕەخنەکردنی قۆناغەکانی پێشخۆیەتی تا داهێنانی نوێ بهێنێتە ئاراوە. بۆ ئەوەی ئاشنایی ئەو چرکە ساتە مێژووییە بین، پێویستە بگەڕێنەوە بۆ ئەو کۆنتێکستە مێژوویانەی قۆناغی ژیاری و تێڕامانی مر□ق و ئەو گۆڕانانەی بە پیێ قۆناغە مێژووییەکاندا بەسەر بیرکردنەوەی مر□قدا تێپەڕیون. سەرەتا کە بەبێ تێگەشتن لە سەرچاوەکانی زانینی مر□ق ئ□ستەمە لە مێژووی فەلسەفە و بیرکردنەوەی مر□ق ت□بگەین. مێژوو نوسان کۆکن لەسەر ئەوەی قۆناغەکانی بیرکردنەوەی مر□ق و سەرچاوەکانی زانینی مر□ق پشت بەچوار قۆناغ دەبەستێت. (قۆناغی میتۆلۆژی، قۆناغی ئایینی، قۆناغی فەلسەفی، قۆناغی زانستی). پێش ئەوەی لەو قۆناغانە بکۆڵینەوە دەبێت بپرسین مر□ق چ□ن زانین وەردەگرێت. ئەو زانیاریانەی لەناو زەین و هزرماندا دێن و دەچن، لە کوێ زەینمانەوە دێت؟ مێژووی مر□ق بریتیە لە شێوازەکانی بەرهەمهێنان و پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان. وەکو مارکس دەڵێت، مێژووی بریتیە لە پێکدادانی چینەکان. ئەمە خوێندنەوەیەکی ماتڕیاڵیزمانەی مێژووییە، بەڵام ئارگۆمێنتە ئەنطرپ□لۆژیی و سیۆسیۆلۆجیەکان پشتڕاستی ئەوەمان بۆ دەکەنەوە سەرچاوەکانی زانینی مر□ق بریتیە لە ئەزموونکردنی ئەو قۆناغە ژیارییەی کە مر□ق لیان ورد دەبێتەوە.

⋆ بیرکردنەوەی ئەفسانەیی،(میتۆلۆژیا):

ئەفسانە وەکو ژانرێک لە دەربڕین و چالاکی زەینی لە کلتووری هەموو گەلانی جیهاندا دەبینرێتەوە. ئەفسانەکان ئەو شێوازە بیرکردنەوە سەرەتاییە کە لەناو هەموو گەلانی جیهاندا هاوبەشن. میتۆلۆژیا لە مەفهومە مێژووییەکەیدا هەر داستانێک دەگەیەنێت کە چیرۆکێکی پیرۆز دەگێڕیتەو□ پ□□□وانی چیرۆکەکانیش لەخوداکان، کەسایەتیە نامرۆییەکان پێکهاتوون. "ڕێبوار سیوەیلی" بەم شێوازە پێناسەی بیرکردنەوەی ئەفسانەیمان بۆ دەکات(وێناکردنی مر□ق□ ب□ چۆنێتی دەسەڵاتە باڵاکانی سەرووی خۆی، کە بەرهەمێنەری خەیاڵی گروپ و هێماو یادەوەری هاوبەشە). هەروەها "دکتۆر ڕەهبەری محمود زادە" بەم شێوازە میتۆلۆژیا پێناسە دەکات(شێوازێکە لەبیرکردنەوە، لە بارەی ڕوداوەکان و دیاردەکان، کە هۆکاری ڕودانی دیاردەکان لەچوارچێوەی هێزێکی نادیار و "سەروسروشتەوە" تەتەڵە دەکات،

بەشێوەیەک هۆکاری ڕودانی دیاردەکان دەبەستێتەوە بەهێزێکی نادیارەوە.)

ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە بریتییە لە چیرۆکێک لەبارەی خودا یان بوونەوەرێکی ئەفسانەیی لە بارەی سەرچاوەی جیهان. یان سەرچاوەی جیهان چییە و میتۆلۆژیا دەپرسی شتەکان بۆچی وان. وەکو: (مار بۆچی دەستی نییە،یان فڵان بونەوەر بۆچی وایە.) لە کتێبی پەیمانی کۆندا بەم شێوەیە وەڵامی ئەو پرسە دراوەتەوە، "کاتێک شەیتان دەچێتە بەهەشت بۆ فریودانی حەوا، لەشێوەی مار ڕۆیشت، بۆیە خودا ب□ی□ی دا تا جیهان ماوە بێ دەست و لاق بێ". ئەفسانەکان خالین لە (کات و شوێن) ئەوەش فاکتەرێکە کە ئەفسانەکان لەناو گەلانی جیهاندا دووبارە دەبنەوەو گەلانی جیهان هاوبەشن لە ئەفسانەکاندا، بۆنمونە، ئەفسانەی باوک کوژی، لە کلتووری یۆنانیدا ئەفسانەی ئۆدیبمان بەرچاو دەکەوێت، لە شارستانییەتی دووئاوانیش ڕۆستەم و زۆراب. "ئەلیکساندەر گۆربۆڤیسکی" لە کتێبی نهێنی کۆنترین مێژوودا، ئەوەی بۆ ڕونکردووینەتەوە کە ئەفسانەکان لە کلتووری زۆربەی گەلانی جیهاندا دووبارە دەبنەوە، وەکو ڕوداوی لافاوە مەزنەکە، یان ئەفسانەی ئادەم و حەوا و…. هتد

میتۆلۆژیا لە شێوازی بیرکردنەوەی ئایینییەوە نزیکەو زۆرجار چڕدەبنەوەو لەهەندێک شوێنیش دەکشێن. ئەفسانەکان بەشێکین لەو چرکە ساتەی کە مرۆڤ لەژیانی خۆیدا بۆ کەشفکردنی ڕوداوەکان پشتی بەستووە بە هێزە نادیارەکانی دەرەوەی سرووشت، یان درووستکردنی هێزێک لەسەرووی هێزی مرۆڤەوە. بەشێکی زۆری داستان و ئەفسانەکان بەسەر دوالیزمەی خێر و شەڕدا دابەشبوون. بۆ نمونە داستانی سیمیرخ کەخواوەندی خێربووە. لەهەندێک ناوچەی تریش خوداوەندنی شەڕە. مرۆڤ لەژیانی خۆیدا لەو شتانەی ترساوە قوربانی بۆ داوەو لەڕێگەی ئەفسانە هێنینەوە پیرۆزی کردوون. بۆ ئەوەی ئەفسانە لەگەڵ بیرکردنەوەی ئایینی تێکەڵ نەکەین، لە بەشی داواتردا لەسەر ئەم خاڵە دەوەستین، چونکە (ئەفسانەو ئایین) لە زۆر شوێندا هێندە چڕدەبنەوە، کە ئەستمە لە یەکتری جودایان بکەینەوە.

★ بیرکردنەوەی ئایینی:

تیۆری ئیپستەمۆلۆژیا سەرچاوەکانی زانینی میتۆلۆژی و ئایینی لێکجودا دەکاتەوە، چونکە ئایین و میتۆلۆژیا لەشکڵدا لە یەکتری دەچن و لەناوەڕۆکیشدا چڕدەبنەوە، بەڵام هەریەکێکیان لەناو شێوازەکانی بەرهەمهێنان و قۆناغەکانی گەشەی مرۆڤایەتی

سەردەردەکەن، کە هیچیان سەردەمە تاریکەکانی جێ نەهێشتووە. ئەگەر لە قۆناغی میتۆلۆژیادا بیرکردنەوەی مرۆڤ لەناو خودی سروشت و جیهاندا ڕاوەستابێت، ئەوا بیرکردنەوەی ئایینی سنورەکانی زەویی و جیهان بەجێ دەهێڵێت، ئەگەر ڕێخەری بیرکردنەوەی مرۆڤ لە قۆناغی میتۆلۆژیادا وێناکردنی مرۆڤ بێت بە چۆنێتی دەسەڵاتە باڵاکانی سەرووی خۆی، لەسەرەتایی بیرکردنەوەی ئایینیدا هەمان شێوازی بیرکردنەوەو بەرهەمهێنان جیاوازە. چونکە لە قۆناغی میتۆلۆژیدا، ویناکردن و بیرکردنەوەی ناو زەینی مرۆڤ بە هاوتەریبوون لەگەڵ قۆناغەکانی ژیاندا وێنایی کردووەو بیری لێکردوونەتەوەو ئەفسانەو داستانی بەرهەمێناوە، بەڵام بیرکردنەوەی ئایینی باوەڕهێنانە لەسەر بنەمایی گەورەکردنی پانتاییەکی پیرۆز و بچوکردنەوەی خود. واتا پەیوەندی (مرۆڤ و خودا).

لەگەڵ گۆڕانی شێوازەکانی بەرهەمهێناندا، ئایینە ئیبراهیمیەکانیش پەیدابوون. ئەمەش پەیوەندیەکانی مرۆڤ لەجیهانی خۆیەوە پەڕاندەوە بۆ میتافیزیک و جیهانی ئەوپەڕ سروشتی. لێرەوە دەتوانین جیاوازی بکەین لە نێوان زانینی میتۆلۆژیا وەکو زانینێکی زەمینی ناسراوە و زانینی ئایینی وەکو زانینێکی ئاسمانی ناسراوە. ئایین جگە لەوەی قۆناغێکی تایبەتە لەبیرکردنەوەی مرۆڤ و ڕێخستنی توانا زەینییەکانی لەچوارچێوەی میتافیزیکدا، کەچی ڕەگەزێکی میتۆلۆژیی تێدایە، چونکە مێژوو نووسان کۆکن لەسەر ئەوەی کاتێک بۆ دوورترین مێژووی پنتی شارستانیەتەکان بڕوانین، لە هەموو شارستانیەتێک ئایین ئامادەگی هەیە. بۆیە ئایین و میتۆلۆژیا زۆر چۆن و لە هەندێک قۆناغدا هاوتەریبن و نزیک دەبنەوە، کە ئەستەمە جودای بکەینەوە، بەڵام تیۆریی ئیپستمۆلۆژیی هاوکارمانە، کە لە میتۆدەکانی زانین دەکۆڵینەوە. لەدیدی منەوە، جیاوازی ئایین و میتۆلۆژیا لەسەر دووشت وەستاوە. یەکەم میتۆلۆژیا وێناکردنی زەینی مرۆڤە، کە وێنانی شتەکانی دەوربەری دەکات. بەڵام میتۆدی ئایینی لەسەر بنەمای باوەڕهێنان بە خودایەک ڕاوەستاوە. هەرچەندە چەمکی خودا زادەو وێناکردنی ناو زیهنی مرۆڤ خۆیەتی، بەڵام ئایین کاتێک پەیوەندیەکانی لەسەر بنەمایی باوەڕهێنان دەچەسپێت، چیتر وردبوونەوەو ڕەخنەو تێڕامان دەبنە تاپۆ. مرۆڤ لە قۆناغەکانی سەرەتایی ژیانیدا، توانایی تێڕمانی ئەوەندە بووە، دیاردە و هۆکاری ڕودانی شتەکانی گەڕاندەتەوە بۆ هێزێکی نادیار. ئەو شتانەی تووشی فۆبیاو واقوڕمانی کردووە، قوربانی بۆ داون پەرستوونی. بۆ تێگەشتنی زیاتر لە قۆناغی بیرکردنەوەی ئایینی و چرکەساتی درووستکردنی خودا زیاتر لەسەر ئەم بابەتە ڕادەوەستین.

ئایینی تەوتەمی:

تەوتەمیزم بە یەکەمین سیستمی ئایینی دادەنرێت لە مێژووی مرۆڤایەتی. تەوتەمیەت سیستمێکی ئایینی و خێڵایەتیە، واتا ئاینی گروپە سەرەتاییەکانە کە ژیانی دوونیایی خێیان لەسەر ڕێکخستووە. زانستی ئەنتثرۆپۆلۆژیا، فاکتەری پەرستنی تەوتەم دەگەڕێنەوە بۆ شێوازی بەرهەمهێنان و ژیاری سەرەتایی مرۆڤ. بەپێی قۆناغە مێژووییەکانی ژیانی مرۆڤ، قۆناغی دارستان یەکەمین قۆناغی ژیاری مرۆڤە، باوباپیرانی ئێمە لە جەنگەڵەکاندا ژیاون و بۆ بژێوی ژیانی ڕۆژانەیان پشتیان بە کۆکردنەوەی سەرەتایی و ڕاوکردن بەستووە. مرۆڤی سەرەتایی بەهۆی مەترسیان لە دیاردەو شتەکانی دەوروبەریان ئەو دیاردانەی لیان ترساون بە تەوتەم گرتوویانە و پەرستویانە. زیاتر ئاژەڵی دڕندە یان ڕووەک بە تەوتەم گیراوە. ڕوونە مرۆڤ بەهۆی توانایی زاڵنەبوونی بەسەر سروشتدا، ئەو هێزانەی دەوروبەری کە لێیان ترساوە، قوربانی بۆ داون و پەرستوونی. تەوتەم خودای گروپەسەرەتاییەکان بووە، کە پیان وابووە دەتوانن “مانایی” لێوەربگرنەوە. واتا هێزی خودایی، هێز لە تەوتەمەکە وەردەگرنەوە. داتاشینی خودا بەرهەمی ئەو شێوازەیە لە ژیان و بەرهەمهێنان و بەپێی قۆناغە ژیارییەکانیش دەگۆڕێن. بۆ نموونە لە دۆڵی میزۆپۆتامیا خوداوەندی دایک پەرستراوە، ئەوەش بەهۆی شێوازی بەرهەمهێنانەوە کە دایک خولقێنەر بووەو وەچەی بەخستوونەتەوە.

مرۆڤ چۆن خودای درووستکرد:

(خودا مرۆڤ درووستناکات، ئەوە مرۆڤە خودا دروستدەکات)

کاڕڵ مارکس

ئەم توێژینەوەیە بە میتۆدێکی ماتڕیالیزم نوسراوەتەوە تەوە و هەوڵمداوە، لە فاکتە دەرەکییەکانی مێژووەوە، خوێندنەوە بۆبابەتەکان بکەین. لێکۆڵینەوە ئەقڵانییەکانی مرۆڤ دابەشدەبن بەسەر دوو جۆر لێکۆڵینەوە (زانستی و فەلسەفی) لێکۆڵینەوە فەلسەفیەکان بە میتۆد و تیۆرێکی گەردوونی لە بابەتەگشتییەکانی وەکو (بوون، جیهان، سروشت، مۆراڵ، عەدالەت) دەکۆڵێتەوە. هەروەها کاری زانست، بریتیە لە لێکۆڵینەوەی تاکایەتی، بۆ درووستکردنی ڕێسا و میتۆدێک بۆ گریمانەکردنی ئەنجامەکانمان و کۆنتڕۆڵکردنی شتەکان. بەڵام مرۆڤ وەکو سوبێکت، ناچێتە ژێر میتۆدی زانستیی و گشتییەوە، بەڵکو لە ڕێگەی زمانەوە شوناسی مرۆڤ ئاشکرادەبێت. مرۆڤ ئۆبێکتیڤی

زمانە، وەکو ئارەنت دەڵێت: "زمان ئامڕازێکە بۆ ئاشکراکردنی شوناسی مرۆڤ"، زمان جگە لەوەی ئامڕازێکە بۆ پتەوکردنی پەیوەندیی نێوان تاکەکان، ئامڕازێکە بۆ ئاشکراکردنی ئەو فاکتە ڕاستەقینانەی، کە لەپشت ڕەفتاری مرۆڤدا خۆیان شاردۆتەوە. زمان یارمەتی پڕۆسەی دیالێکتیک دەدات لەنێوان (زیهن و خود) سەبجێکت و ئۆبجێکت. بۆیە لەم توێژینەوەدا دەگەڕێنەوە بۆ ئەو فاکتە مێژویانەی خودای تێدا دروست دەبێ لەزیهنی مرۆڤدا، وە لەناو زماندا ئەو فاکتانە دەدۆزینەوە، کە خودا وەکو ئۆبجێکتی زیهینی مرۆڤ بە میتۆدێکی ماتڕیاڵیزمی ئاشکرا دەکەین، چونکە مێژوونوس توانای دۆزینەوەی فاکتە ڕاستەقینەکانی مێژووی نیە، کە لەپشت کردەی مرۆڤەکانەوە خۆی شاردۆتەوە، بەڵکو دیالێکتیک و زمان هاوکارن بۆ دۆزینەوەی فاکتەکان بە هاوکاریی میتۆدی ئابوری و سۆسیۆلۆجی و مێژوویی.

ئارگۆمێنتە مێژووییەکان ئەوەمان بۆ پشت ڕاستدەکەنەوە، کە مرۆڤی سەرەتایی سەرەتا لە جەنگەڵ و دارستانەکاندا ژیاون و بۆ پڕکردنەوەی پێداویستیەکانی ژیانیان پشتیان بە سرووشت و جەنگەڵ بەستووە. بەڵام بەهۆی لاوازی مرۆڤ بەرانبەر سرووشت و شتەکانی دەوروبەریەوە، بەگشتی کاتێک مرۆڤ درکی بەجیهان و شتەکانی دەوروبەری کردووە تووشی واقوڕمان و ترس بووە، کەبە توانایە بەرانبەر هێزە سروشتیەکان، بۆیە پەنای بردووە بۆ دروستکردنی هێزێکی باڵاتر لە؟خۆی ئەویش دروستکردنی خودایە.

"دیڤد هیۆم" فەیلەسوفی ئەزموونگەرایی سەربارەت بە ئایدیای زگماک دەڵێت: (هیچ ئایدیایەکی زگماک بوونی نیە، بەڵکو هەموو زانیاریەکانی مرۆڤ، لە ڕێگەی ئەزموونکردنەوەیە)، وەکو ئەزموونگەراکان دەڵێن:(زیهنی مرۆڤ وەکو کاغەزێکی سپی وایە، لە ڕێگەی ئەزموونکردنەوە زانیاریەکان تۆمار دەکات). ئەمەش ئەوەمان بۆ ڕووندەکاتەوە خودا هیچ نیە، جگە لە ئەزموون و زادەی ئەو شیوازەی ژیارییەی کە مرۆڤ لە قۆناغێکی مێژوویدا ژیاوە. "فۆیەر باخ" گوتەنی:(ئەگەر مرۆڤەکان باڵیان هەبوایە، باڵیان بە خوداکانیان درووست دەکرد). کەواتە خودا وێناکردن و ئەزموونکردنی خودی مرۆڤە لەگەڵ دەروبەرو جیهاندا. مرۆڤی سەرەتایی ئەو شتانەی بەتەوتەم گرتوون، کە ڕۆژانە بەری کەوتوون، وەکو ترسان لە ئاژەڵی دڕندە و کارەساتی سروشتی و هەور و بارانیان کردووە بەتەوتەمی گروپەکەیان. لێرەوە ئەوەمان بۆ ڕون دەبێتەوە پەیدابوونی خودا لەزیهنی مرۆڤدا، ئایدیایەکی پێشینی نیە، بەڵکو لە ڕێگەی

ئەزموونکردنی شتەکانەوە، لە یادگەیدا ماونەتەوە و فۆڕمی خودایان لە داتاشیوە. بۆ نموونە: فریشتە لە ئاینە ئاسمانیەکاندا، تێکەڵەیەکە لە ئایدیا ئەزموونکراوەکانی مرۆڤ، وەکو بونەوەرێکی باڵدار و پیاوێکی گەورە و هەموو ئەم زانیاریانەی لە پێشودا ئەزموونکردووە.

ناو و فۆڕمی خودا، بریتیە لە ئۆبێکجەتیقی زیهنی مرۆڤ، مرۆڤ خوداکان بەو شێوە بەرهەم دەهێنی، کە لەزیهنی خۆیدا هەن. بۆیە بوونی خوداکان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر جیاوازە. لە ناوچەکانی دۆڵی دوو ئاوان و سۆمەریەکان، خودای دایک پەرستراوە، لەبەر ئەوەی مرۆڤ لەو چرکەساتەدا، پێویستی بە نەوەخستنەوە بووە، بە کاری کشتوکاڵ، کەچی لە میسر خودای خۆر و لە ئەفریقا تەوتەم و ڕوەک. دواتریش خودایی ئاینە ئیبراهیمیەکان، کە سیفەتەکانی هەمان ئایدیا پێشینیەکانی زیهنی مرۆڤن. وەکو: ناوەکانی خودا لە قورئانی ئیسلام. گەزنەفەن دەڵێت؛ (حەبەشیەکان خوداکانیان لەسەر فۆڕمی خۆیان دروستدەکرد، خوداکانیان لووتیان گەورە و ڕوخساریان پانبوو، ئەگەر ئاژەڵەکانیش خودایان دروستبکردایە لەسەر فۆڕمی خۆیان دروستیان دەکرد). مرۆڤ لەقۆناغی سەرەتایی ژیاندا، بەهۆی مامەڵەکردنی لەگەڵ کەرەستە و شمەکە ساکارەکانی سروشت و شێوازی ماتەریاڵی و چۆنێتی ژیانی خۆی، خوداکانی لەزیهنی خۆیدا بەرهەمهێناون.

مرۆڤ لەبەر ئەوەی کاهینێکی کۆمەڵایەتییە و بە گەلی دەژین، خوداکانیان وەکو ڕۆزی بەخش و هێز و توانایی گروپەکەیان تەماشاکردووە، وەکو کۆمەڵگایی تەوتەمیزم، ئەمەش وەکو نەریتێکی بەماوەیی گوازراوەتەوە بۆ نەوەکانی ئایندەش.

ئایین نەرتێکی کۆمەڵایەتی بەماوەییە، کە پەیوەندی نێوان هێزێکی باڵاو و مرۆڤە، کە مرۆڤ دروستی دەکات بۆ پاراستن و دورخستنەوەی مەترسیەکانی لەخۆی. هەروەها ئایین ئامڕازێکی کۆمەڵایەتیە بۆ دروستکردنی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان. ئایینەکان چیرۆکێکی ئەفسانەیین، کە دەرهاویشتەی زیهنی مرۆڤەکانن، کە پەیوەندی بە ژیانی ڕۆژانەیانەوە هەیە. بۆ نمونە: هیندیەوسورەکان لە حەوزەکانی ئەمازۆن، بە پڕکردنەوەی پێداویستیەکانیان پشتیان بە ڕاوشکار و کۆکردنەوەی خۆراک لەناو جەنگەڵەکان بەستووە. وەکو جۆن کریچەر دەڵێت؛ (هیندیە سورەکان باوەڕیان بە ژیانی دوای مەرگ هەبووە، بەڵام لەدیدی ئەمانەوە چیرۆکەکە جیاوازە، ئەوان پیانوابووە، مرۆڤ دوایی مەرگ، زیندووبەیەوە بەنەمری لەجەنگەڵدا دەژیت و دەستدەکات

بەڵاو کەکردنەوەی سەرەتایی. بەڵام مەسیحیەکان، کە باوەڕیان وایە، مرۆڤ لەدوای مەرگ دەچێتە بەهەشت و لە پەرداخی زێڕدا شەراب دەخواتەوەو بەهەشتەکەیان پڕە لە کۆشک و تەلاری زێڕین.

یەقانە نوح گوتەنی؛ (ئایین دروستکردنی چیرۆکەکە، کە هەر گروپێک بەشێوازێک دروستیکردووە و هەریەکەیان دەیەوێت قەناعەت بەوانی تر بهێنێت، کە چیرۆکەکەی خۆی تەواوە) زۆربەی جەنگە ئایینیەکان لە ئەنجامی باوەڕنەهێنانی یەکتری بە چیرۆکە جیاوازەکانەوە خوڵقاوە. بۆنمونە لە کۆتاییەکانی لەسەدەی چواردەهەمدا، کاتێک ئەمریکا دۆزرایەوە لەلایەن پورتوگالیەکان و ئیسپانیەکانەوە. مەسیحیەکان نەیانتوانی باوەڕ بە هیندیە سورەکان بهێنن، کە لە ژیانی دوای مەرگ مرۆڤ لەکۆشک و ڤیلای زێڕیندا شەڕاب و گۆشتی برژاو دەخوات، چونکە ئەوان چیرۆکێکی تریان بۆخۆیان دروستکردبوو، کە جیاوازبوو لەوەی ئەوان و پەیوەندی بەژیانی ماتڕیاڵی ئەوانەوە نەبووە. هیندیە سورەکان نەیان دەزانی پەرداخی زێڕ و ڤیلا چیە.

ئایین نەریتێکی کۆمەڵایەتیە، کە مرۆڤەکان خۆیان دروستی دەکەن. بەڵام ئەم نەریتە لەگەڵ پێشکەوتنی شارستانیەت و دۆزینەوەی کشتوکاڵدا، دەبێتە ئامڕازێک بۆ فریودان و ڕامکردنی مرۆڤەکان. لە ئایینی مەسیحیدا چیتر پاشا دەبووە نوێنەری خودا و دەبوو هەمووان گوێڕایەڵی بکەن، لە ئایینی ئیسلامیشدا پاشا وەلی ئەمرە و لادان و گوێڕایەڵ نەبوونی تاوانە. ئایینە ئاسمانیەکان هێزەخودیەکانی مرۆڤ دەچەپێنی و وابەستەیی دەکات بەباوەڕهێنان بەشتێکی نادیارەوەو بانگی مرۆڤ دەکات بۆ پشتگوێ خستنی ژیان و ماددە، لەکاتێکدا دروستبوونی ئاینەکان ئەبجێکتی شێوازەکانی بەرهەمهێنانەو ڕەهەندێکی ماتڕیاڵیزمیە، بەڵام ئایین وەکو ئامڕازێک مرۆڤی نامۆ درووستدەکات لە هێزەخودیەکانی خۆی و کار لەسەر ڕێخستنی ژیان و کۆمەڵگا ناکات. ماکس ڤێبەر دەڵێت: (ئایینە ئاسمانییەکان، تەنها جەخت لەژیانی دوای مەرگ دەکاتەوە، چونکە توانایی ڕێخستنی دوونیایی نیە).

★ **بیرکردنەوەی فەلسەفی:**

لە بەشەکانی پێشوودا ئاماژەمان بەوەدا قۆناغەکانی مێژووی بیرکردنەوەی مرۆڤ تەواوکەری یەکترن، نەک وەکو دووبارەکردنەوەی هەمان قۆناغ، بەڵکو بەپێ ئەو گۆڕانانەی لەشێوازی ژیان و تیفکرینی مرۆڤدا ڕوودەدات بیرکردنەوەی مرۆڤیش گۆڕانی بەسەردا دێت، وەکو ئاماژەمان پێدا مێژووی بیرکردنەوەی مرۆڤ تەنها درێژە پێدانی

قۆناغەکەی نیە، بەڵکو دەبێت داشی بڕێت. لە قۆناغی “فەلسەفەدا” سەرچاوەکانی بەدەستهێنانی زانینی مرۆڤ پشت بە میتۆدی ئایینی و تیۆلۆژیی نا بەستێت. واتا مرۆڤ جگە لە(ویناکردن و باو□ه□نان) بەشێوازێکی تر، درێژە بەچالاکییە هزرییەکانی دەدات. ئەقڵ (ئاوەز)ی م□ر□ڤ، پرس□یاردەکات و ڕادەم□ن□□ت و ل□ □□گ□ی ت□□ام□ان و بیرکردنەوەوە لە سروشت و دیاردەکان و بوون و مەرگ، دەکۆڵیتەوە.

دووب□ارە پێویستە میتۆدی ئیپست□م□لۆژیا هاوکارمان ب□□ت، لە لێکۆڵینەوە لەو قۆناغەی کە بیرکردنەوەی فەلسەفیانە دێتەئاراوەو، تا بزانین سەرچاوەکانی زانینی مرۆڤ پشت بەچی دەبەستێت لەم قۆناغەدا. پێش هەموو شتێک پێویستە ئێمە لە چەمکی لۆگۆس تێبگەین، تا بەرچاوم□ان ڕونتربێتەوەو بە ئاسانی لە فەلسەفە و میتۆدی فەلسەفی تێبگەین.

ئەگەر بگەڕینەوە بۆ نێو دونیایی فیکر و فەلسەفە، لە ئەنجامی کارلێکی دووچەمکەدا، داهێنانی فەلسەفی گەورە و فەرهەنگی درەوشاوە بەرهەمهاتووە. یەکەم چەمیکی (میتۆس یان میتۆلۆژیایە) لەبەشی پ□ش□وودا ئاماژ□م□ان پ□ک□رد. دوو□م چ□مک□ی (لۆگۆس)ە، لۆگۆس زاراوەیەکی یۆنانیە، بەواتایی، هزر یان ئاوەز دێت، لەزمانی عەرەبیدا بەوشەی (نطق) ن□و□کراوەتەوە. (د.ڕەهبەری محمود زاد□) س□□بارەت بە وشەی لۆگۆس دەڵێت؛ ” لۆگۆس لەهەندی وشە دەبێتەوە لەزمانی ئینگلیزی پێی دەوترێت (لاجیک) یان(لۆجیک). هەروه□ا دەڵێت؛ ئەو تێرمانەی کۆتای پاشگری لۆجی دێت وەکو؛ (ئیپستمۆلۆجی، سۆسۆلۆجی) لەزاراوەی لۆگۆس، ئاوەزەوە وەرگیراوە. (لۆگۆس) چەشنێکی تایبەت لەبیرکردنەوەیە دەرب□ارەی جیهان، کە ڕووداوەکان و دیاردەکان لە؟چوارچێوەی سروشتی هزر و لۆژیکدا تەتەڵە دەکات. “تەتەڵەکردن” بریتیە لەوەڵام□دانەوەی ئەو پرسیارانەی ک□م□ر□ڤ لەقۆناغە سەرەتاییەکانی هزردا ورژاندویەتی. بەشێوەیەکی تر بریتیە لەوەڵام دانەوەی ئەو پرسیارانەی بە (بۆ) یان(بۆچی) دەست پێ دەکەن. کەواتا□ م□ر□ڤ لەم قۆناغەدا سەرچاوەکانی زانینی لەڕێگەی بیرکردنەوەوەیە، بەڵام م□ر□ڤ بۆ ئەوەی بتوانێت بە ئەنجامێکی ئەقڵانی بگات پێویستە ئەقڵی جڵەوبکرێت. یۆنانیەکان بۆ جڵەوکردنی ئەقڵ، زانستێکیان داهێنا بەناوی لۆژیکەوە. لەم قۆناغەدا مرۆڤ بۆ وەڵامی پرسیارەکانی پشت بەدیاردە نادیارەکان و پاڵەوان و خودا نا بەستێت، بەڵکو دەست دەکات بەچالاکی هزری و بیردەکاتەوە ڕادەمێنی و هەوڵدەدا ئارگۆمێنت بۆ وەڵامەکانی بهێنێتەوە، کە ت□ن□و□تی ئاوەزی بشکێنێت فەلسەفە ئەو قۆناغەیە ک□ م□ر□ڤ در□ژ□ ب□

بیرکردن□و□ د□دات لە ڕێگەی چالاکی لۆگۆسەوە، ئەم شێوازەش دەبێتە هۆی لەدایکبوونی بەرهەمی نوێ ی و جیاواز، لە قۆناغەکانی هزری مرۆڤدا. نامەوێت زۆر لەسەر ئەم قۆناغە بوەستین، لە بەشی کۆتاییی دا زیاتر لەسەری دەوەستین و درێژە بەتوێژینەوەکەمان دەدەین. پاش ئەوەی بەکورتی باسی بیرکردنەوەی زانستیانە دەکەین. بەڵام نابێت ئەوەمان لەبیربچێت، فەلسەفە یەکەمین قۆناغی بیرکردنەوەی ئەقڵانی مرۆڤە، کە بە دایکی هەموو زانستەکان دادەنرێت و زۆرجاریش فەلسەفەو زانست لە پەیوەندی چڕوپڕدان و زۆرجاریش لەیەکتری دوور دەکەونەوە.

بیرکردنەوەی زانستی:

لەم قۆناغەدا بیرکردنەوەی مرۆڤ زیاتر گەشەیکرد، ئەویش بەهۆی دەرکەوتنی زانستی ماتماتیک و ئەستێرەناسی …هتد. مرۆڤ لەم قۆناغەدا پشت بەمیتۆدی زانستی دەبەستێت، ئەویش لە ڕێگەی تاقیکردنەوەی شتەکانەوە ڕێساو میتۆدێک درووست دەکات بۆ توێژینەوەو کۆنتڕۆڵکردنی شتەکان لەڕێگەی تیۆریاوە. بۆ نمونە، مرۆڤ لێکۆڵینەوە لە مادد□ی□ک دەکات، کاتێک لەتاقیگەکانی زانستدا ئاسن دەکاتە ژێر تاقیکردنەوە بۆی دەردک□وێت ئاسن بەهۆی گەرمکردنەوە دەکشێت. زانست تیۆریا دادەرێژت و کۆنتڕۆڵی شتەکان دەکات لەڕێگەی تاقیکردنەوەی زانستیەوە بۆ کۆنتڕۆڵکردنی شتەکان. پێشووتر پشت بەلۆژیکی ئەڕستۆی دەبەسترا، بۆ دەرهێنانی ئەنجام. بۆ نمونە:

سوکرات مرۆڤە، هەموو مرۆڤێک دەمرێت، کەواتە سوکرات دەمرێت؟ بەڵام زانست پشت بە دیدەکشن دەبەستێت، لە تاکەوە بۆ گشت. زانست پشتی بەلۆژیک دەبەستێت، کاتێک ئاسن لە تاقیگەکاندا تاقی دەکاتەوە بەم شێوەیە دەرئەنجام دەردەهێنت. مس بەگەرمی دەکشێت، ئاسن ب□گ□رمی دەکشێت. کەواتە هەموو تەنەکان بەگەرمی دەکشێن. لە قۆناغی بیرکردنەوەی زانستیدا ژیانی مرۆڤیش گۆڕانی بەسەردا هات و مرۆڤ توانی لەڕێگەی دەستبەسەراگرتنی زانستی ئەزموونیەوە دەستبەسەر سروشتدا بگرێت و ببێت وەکو یۆڤاڵ نوح دەڵێت؛(مرۆڤ بەهۆی زانستەوە، لە ئاژەڵێکی نیو سروشتەوە بوو، بە مرۆڤە خوا.) بیرکردنەوەی زانستی کۆتا قۆناغی بیرکردنەوەی مرۆڤە، کە مرۆڤی کردە بەهێزترین کائینی نێو جیهانەکەی خۆی.

نیشتمانی فەلسەفە:

کاتێک باسی فەلسەفە دەکەین، ڕاستوخۆ بیرمان دەچێتە بەرەو مێژووی یۆنان، ئەمەش بەو هۆیەی ئەوەی ئەڕستۆ، مێژووی بیرکردنەوەی فەلسەفیانە دەگەڕێنێتەوە بۆ تالیس.

وەک لە بەشی سەرەتادا ئاماژەم پێدا ئەمە ناکەوێنە ژێر جەبر و دەگمی مێژووەوە. چونکە شارستانیەتی میزۆپۆتامیا (4000) ساڵ لە شارستانیەتی گریک کۆنترە. “فیساگۆراس” لە بابل ماتماتیکی خوێندووە و تیۆریی ماتماتیکی فیساگۆراس دووهەزار ساڵ بەر لە “فیساگۆراس” بوونی هەبووە. هەروەها میتافیزیکا لە ئایینی دووەمی مووساوە لە میسرەوە دەگاتە یۆنان. چوارسەدە بەر لە زایینی یۆنانیەکان میسۆپۆتامیایان ناسیووەو هەر ئەوان ئەوناوەیان بەسەرداوە. جگە لەوەش لەناو شارستانیەتی میسرییەکاندا ماتماتیک و زانستی مەمیاکردن و نەشتەرگەری مەشکیان زانیووە. ئەمە ئەوەشمان لە بیرنەچێت پاش داگیرکردنی یۆنان لە لایەن ڕۆمانییەکانەوە فەلسەفە لە شارستانیەتی ئیسلامییەوە دەپارێزێت و دواتریش لەڕێگەی تونس و ئیسپانیەوە دەچێتەوە بۆ ڕۆژئاوا. ئێستا پێویستە بپرسین بۆچی فەلسەفە لە یۆنان گەشەی کرد و شارستانیەتی یۆنانی کردە نیشتمانی مانەوەی خۆی؟

وەکو لە پێشوودا ئاماژەمان پێکرد فەلسەفە لە کلتورێکدا ناژیت کە نەفەسی بیرکردنەوەی ئازاد بخەسێنێت. کەشوهەوای یۆنان ژینگەیەکی دیموکراسی بووەو بەهۆی چەمکی ڕەخنەوە فەلسەفە لەیۆناندا گەشەی کرد. سوکرات دەڵێت: (ژیانێک تاقی نەکرابێتەوە مانای ژیان نیە) تاقیکردنەوە، واتا ڕەخنەبکرێت و بخرێتە ژێرتاقیگەکانی گومانەوەو ڕەتبکرێتەوە. فەلسەفە یۆنانی کردە نیشتمانی خۆی، بۆیەکەمین جار فەلسەفە لە شارستانیەتی یۆناندا لەلایەن “ئەیونیەکان”ەوە سەری هەڵدا، دوتریش فیساگۆرسیەکان و ئیلییەکان درێژیان پێدا.

فەلسەفە چیە؟

(فەلسەفە لەبەر ئەوە سەری هەڵدا، چونکە مرۆڤ نەیدەتوانی بیر لەگەردوون نەکاتەوە)

ئەڕستۆ: میتافیزیک

هەرچەندە فەلسەفە بابەتێکی فرەڕەهەندە و ناتوانرێت پێناسەیەکی گشتی بۆ بکرێت، بەڵام لە دیدی منەوە(فەلسەفە لە گشتایەتی خۆیدا هونەری پرسیارکردن و تاقیکردنەوەی شتەکانە، لە ڕێگەی ڕامان و بیرکردنەوەوە بۆ گەیشتن و دۆزینەوەی فاکتە شاراوەکان). وەکو

سوکرات دەڵێت:" ژیانێک تاقی نەکرابێتەوە واتایی ژیانی نییە". واتا ئەو ژیانە ساختەیەی کە لەسەر بونیادی ترادسیۆن و زانیارییە ساختەکان بونیادنراوە پێویستە تاقیبکرێتەوە و لە ڕێگەی نەشتەری ڕەخنەوە شیبکرێتەوە.(جۆن دیقد) بەمجۆرە پێناسەی فەلسەفە دەکات:

کێشەکە مرۆق بەڕونکردنەوەی ئامانجە بنەڕەتیەکانی لەژیاندا ئەنجامی دەدات ".

ئەو قۆناغانەی فەلسەفەی پێدا تێپەڕیون:

قۆناغی یەکەم: (پێش سوکرات) لە سەدەی (حەوتی) پ ز، دەست پێ دەکات تا نزیکی نزیکەی (چوار سەدە) ئەم قۆناغە دەگرێتەوە، کە لە بنەڕەتی بوون و ماهیەتی جیهان دەکۆڵێتەوە

قۆناغی دووەم: قۆناغی فەلسەفەی کلاسیکی یۆنانییە و لەم قۆناغەدا فەلسەفە لە ترۆپکی گەشەکردندایە و دووبەرەی دژبەیەک دێنە ئاراوە ئەویش (سۆفستاییەکان) و (فەیلەسوفانی یۆنان). ئەم قۆناغەش دەربارەی کردە مۆڕاڵیەکانی قۆناغی مرۆق و ڕژێمی حوکومڕانی و گەردوون و سروشت و پرسە فەلسەفییەکانیان وروژاندووە.

قۆناغی سێیەم (سەدەکانی ناوەڕاست) تاریکترین قۆناغی بیرکردنەوەیەو گەشەی مەعریفی چەق دەبەستی ئەویش بەهۆی تێکەڵکردنی فەلسەفە و گونجاندنی لەگەڵ ئایینی مەسیحیدا.

قۆناغی چوارەم: کە لەڕێنێ دیکارتەوە دەست پێدەکات و لە دەستی هێگڵ دەگاتە لووتکە بە قۆناغی فەلسەفەی نوێ ناسراوە لەم قۆناغەدا جیهانی هزر و زانست شانبەشانی پێشکەوتنی پیشەسازی پێشکەوتنێکی مەزنی بەخۆیەوە بینیوە و لەم قۆناغەدا دوو ڕیبازی گرنگی دژبەیەک سەرهەڵدەدن ئەوانیش (ئەزموونگەرایی و ڕاشیونالیست)، پاشان قۆناغی ئایدیالیزم و ماتڕیالیزمی ئەڵمانی و دواتریش فەلسەفەی مۆدێرن دێتە ئاراوە. هەریەک لەم قۆناغانەش تایبەتمەندی و خەسڵەتی دیاریکراوی خۆی هەیەو پەیوەستە بەو کۆنتێکستە مێژووییەی تێدا دێتە ئاراوەو کاریگەری لەسەر تەفکرین و بیرکردنەوەی مرۆق دروست کردووە.

پرسە فەلسەفییەکان چین:

یەک: ئەمە هەندێک جار دەپرسین بوون چیە، مرۆق چۆن درووست بووە جیهان لەچیەوە هاتۆتە بوون، خودا چیە؟

میتافیزیک لقێکی فەلسەفەیە کە وەڵامی ئەم پرسە دەداتەوە و ئەمەش لە تاڵیسەوە دەست پێ دەکات کە لە بنەڕەتی ئەو مادەیە دەکۆڵێتەوە کە جیهانی لێ دروستبووە.

دوو: ئایا ئێمە دەتوانین چی بزانین ئایا مرۆڤ توانایی زانینی سنوردارە یان دەتوانێ تەواوی نهێنییەکانی جیهان ئەزموون بکات؟ˇ

لقێکی فەلسەفە بەناوی ئیپستمۆلۆژیا وەڵامی ئەم پرسەمان دەداتەوە، لە سوکراتەوە دەست پێ دەکات و لە سەردەستی کانتە پەپەڕ دەگات بە لوتکە. وەکو ئەوەی کانت فەیلەسوفی ئەڵمانی دەڵێت:" من دەتوانم چی بزانم".

سێ:کام ڕەفتاری مرۆڤ باشە ببەتە مایەی پێکەوە ژیان و ئاسوودەیی ئەوانی تر. بۆچی من مرۆڤێکی باشبم؟

فەلسەفەی ئەخلاق ئەو بابەتانە دەکاتە ژێرپرسیارەوە لە ڕێگەی پرس و دەرئەنجامەکانیەوە وەڵامی ئەو پرسەمان دەداتەوە.

چوار: کام جۆری سیستمی حوکمڕانی دەبێتە هۆی فەراهەمکردنی ئازادی و ئاسایش و پێکەوە یان چ جۆرە دەوڵەتێک باشە؟

لقێکی فەلسەفە بەناوی فەلسەفەی سیاسییەوە وەڵامی ئەم پرسانەمان دەداتەوە لەو بابەتانە دەکۆڵێتەوە…..هتد

جگە لەوەی فەلسەفە یەکێکە لەو ئامڕازانەی دەبێتە (موظاف) دەچێتە پێش هەرناوێکی ترەوە و لەو بابەتانەدەکۆڵێتەوە وەکو(فەلسەفەی زمان، فەلسەفەی مێژوو، فەلسەفەی یاسا ، فەلسەفەی زانست، فەلسەفەی فەلسەفەو …هتد). بەگشتی فەلسەفە هونەری پرسیارکردن و گومان و تێڕامانە بۆ دۆزینەوە و چارەسەری ئارەشەو گرفتەکان تا ژیانێکی شایستەی و هونەریانە بەسەر بەرین.

Oct 16, 2021

نووسینی: ئاراس سەعید

-________________

بەسود وەرگرتن لەم سەرچاوانەی خوارەوە:

1.ئەنوەر نەجمەدین: سەرچاوەی مەعریفە لە میتۆلۆژیا و ئایین و فەلسەفەو ماتەریالیزمدا.چاپخانەی بیانی چاپی یەکەم 2021

2.ئاراس سەعید: مرۆڤ چۆن خودای دروستکرد، گۆڤاری فاکت، ژمارە5-6..2021

3.ڕێبوار سیوەیلی: ترسان لە فەلسەفە

ماڵی وەفایی چاپی سێیەم 2020

4. کتێبی پیرۆز: پەیمانی کۆن.
5. ڕێبوار سیوەیلی: سۆفستاییەکانی یۆنان

، چاپخانەی هاوسەر هەولێر

6. هیوا جەلال: سەرەتایەک بۆ فەلسەفەی زمان، دەزگای ڕێنوێن
7. ڕێبەری مەحمود زادە: کۆرسی فەلسەفەی ڕۆژئاوا

9.ت ز لاڤین: فەلسەفە بۆ هەمووان. و: ئارام مەحمود. دەزگای ئایدیا، چاپی یەکەم.

arne nees: filofiens historie,i, hans reizels forlag kopen : haven,s.26

11.نظرية المعرفة؛ مكانتها وأهمياتها في الفكرين الفلسفي والصوفي.
https://media.nerliti.com/media/publications/285397_a02cccf2pdf

12.سيجوند فرويد: الطوطم والحرام. نوع الملفPDF، المجلة الكتب العربية.https://www.alarabimag.com/books

13. د.تاهر عزيز: المناهج الفلسفة، مركز الثقافي العربي، ١٩٩٠، بيروت.

فلز ویتلی پیتەرس یەکەمین ژنە

شاعیری کۆیلە لە مێژووی ئەمریکا.. لە ئینگلیزییەوە: عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)

(لەیادی ٢٦٠ ساڵەی بەکۆیلەکردنی ئەم ئینسانە شاعیرە)

کۆیلە، ئەو ئینسانەی کە یاسای ڕۆژگارە تاریکەکان مافی کڕین و فرۆشتنی لەسەر دانابوون، بەدبەختترین مرۆڤگەلێک بوون کە ژیانێکی پڕ لە نەهامەتی و دەردەسەریی ژیاون.(١) کیشوەری ئەفریقا بەهۆی دوواکەوتوویی ئابووری و ژیارییەوە لەسەدەکانی ناوەڕاستدا ببووە سەرچاوەیەکی دەوڵەمەند لە دابینکردنی هێزی مرۆیی کە بەشێوەی کۆیلە بەنرخێکی هەرزان دەکڕدران و دەفرۆشرانەوە. بەڕەچاوکردنی ئەوەی کە بەشێک لەو کۆیلانە ڕەنگە خاوەن توانا و بەهرە و سەلیقە و لێهاتوویی تایبەت بەخۆیان بن، کە ڕەنگە لەناو سپیپێستەکانیشدا یان مرۆڤە ئازادەکانیشدا ئەو توانایانە دەگمەن بن. ئەمڕۆ دەبینین لەم سەردەمەی نیولیبڕالیزمدا لەوڵاتانی خۆرئاوا زۆربەی وەرزشوانان و هونەرمەندان و مویزکژەنان لە ڕەشپیستەکانن کە توانیویانە بازاڕی هەونەر و وەرزش دە بەرابەر گەرمتر بکەن. بەڵێ لەو قۆناغە تاریکەدا کە کۆیلە هیچ مافێکی ئینسانیی نەبووە، کۆیلەیەک لەلایەن خاوەنەکەیەوە ببێتە جێی بایەخ بەڕاستی گرنگە و مێژووویشە. دیارە ئەمەش ئاماژەیە بە دوو هۆکاری گرنگ :

یەک : خاوەن کارەکە توانای خوێندنەوە و بینینی ئەو لێهاتووییەی کۆیلەکەی خۆی هەیە و ئەمەش نیشانەی زیرەکی و ڕۆشنبیریی خاوەن کۆیلە دەگەیەنێت.

دوو : خاوەن کۆیلەکە ویستوویەتی مێژوویەک لە بواری ئەدەب و ڕۆشنبیریی بۆ خۆی تۆمار بکات.

لێرەوە دەتوانین لە دۆخ و ژیانی فلز ویتلی پیتەرسی کۆیلە، بەڵام شاعیر ورد ببینەوە. زۆربەی ڕەخنەگران و لێکۆڵەرەوانان پێیان وایە کە فلز ویتلی پیتەرس، یەکەمین ژنەشاعیری کۆیلە لە مێژووی ئەمریکا(٢) ئەم شاعیرە کۆیلەیە لە ساڵی ١٧٥٣ لە خۆررئاوای کیشوەری ئەفریقا لە وڵاتی گامبیا یان سەنگاڵ لەدایکبووە. لە تەمەنی حەوت هەشت ساڵان وەکو کۆیلەیەک دەفرۆشرێت بە بازرگانێکی کۆیلەکان. دواتر سەرجەم کۆیلەکان دەخرێنە سەرپشتی پاپۆڕێک بەناوی (پاپۆڕی کۆیلەکان فلز)(٣) و لەکەنارە ئاوییەکانی ئەمریکا لە ویلایەتی بۆستن لەنگەر دەگرێت. پاشان ئەم کچە کۆیلەیە لەلایەن

بنەماڵەی جان ویتلی گەورە بازرگان و بەرگدروو وەکو کۆیلەیەک دەکڕدرێت و بە خزمەتی ئەو بنەماڵەیە بەتایبەت بە خزمەتی خانم سوزانای هاوژینی جان ویتلی و لەوێ ناوی فلزی بەسەردا دەبڕدرێت و هەروەها پاشناوی ویتلیشی دەدرێتێ. دوای ئەوەی فلزی کۆیلە لە ئەمریکا فێری خوێندن و نووسین دەبێت، هەر لەلایەن ئەو بنەماڵەوە هان دەدرێت کە شیعر بنووسێت دوای ئەوەی زانیان کە کەسێکی زیرەک و بلیمەتە. یەکەمین مامۆستای فلز ماری کچی هەژدە ساڵانەکەی جان بوو کە فێری خوێندنەوە و نووسینین دەکرد. هەروەها نەیثانیاڵی کوری جانیش یارمەتی فلزی دەدا تا فێری نووسین و خوێندنەوە ببێت. لە تەمەنی دوانزە ساڵیدا توانی ئەدەبی یۆنانی و ئەدەبی کلاسیکی لاتین بە زمانی ئەسلی خۆیان بخوێنێت و لە تەمنی چواردە ساڵیدا یەکەمین شیعری (بە زانکۆی کامبردج لە نیو ئینگلەند)نووسی، کە توانایی و لێهاتووی فلزی لەخۆدا بەرجەستە کرد بوو. بنەماڵەی ویتلی لەهەموو کاروبارێکی ماڵەوە بەخشیان و سەپەرتیان کرد کە بایەخ بە ئەدەب و ڕۆشنبیری بدات، ئیش و کارەکانی ماڵیان سپاردە کۆیلەکانی تریان. فلز بەردەوام تواکانی خۆی نیشانی هاوڕێ و خاوەن کۆیلەکانی خۆی دەدا.فلز کەوتە ژێر کاریگەری ئەلەکساندەر پۆپ و جان میڵتن و هۆمەر و هۆراس و ڤیرجیل. بەوجۆرە ئەم ژنە کۆیلەیە کاروانی نووسینی شیعری دەستپێکرد. ئیتر توانی لە کورت ماوەدا سەرنجی بزووتنەوەی ئەدەبی سەردەستی ئەمریکیی بەلای خۆیدا ڕابکێشێت.

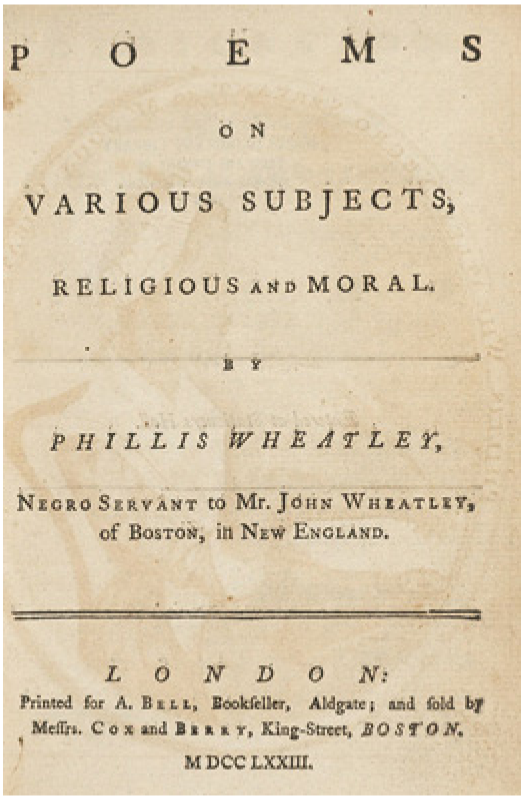
POEMS
ON
VARIOUS SUBJECTS,
RELIGIOUS AND MORAL.
BY
PHILLIS WHEATLEY,
NEGRO SERVANT to Mr. JOHN WHEATLEY, of BOSTON, in NEW ENGLAND.

LONDON:
Printed for A. BELL, Bookseller, Aldgate; and sold by Messrs. COX and BERRY, King-Street, BOSTON.
MDCCLXXIII.

کەشیعری فلز ویتلی پیتەرس لەسەر کۆمەڵەی بابەت و ئایین و ئەخلاق ساڵی ١٧٧٣ لە لەندەن چاپ بووە.

ساڵی ١٧٧٣ لە تەمەنی بیست ساڵیدا لەگەڵ کوڕی خاوەن کۆیلەکەی، نەیثانیاڵ هەم بۆ چارەسەری نەخۆشییەکەی کە سیل بوو و هەروەها سوزاناش بڕوای وابوو کە دەرفەتێکی لەبار لەشاری لەندەن هەیە بۆ چاپ و بڵاوکردنەوەی شیعرەکانی، چووە شاری لەندەن. ئەوە بوو سلێنا هەستینگز(٤) سەرسام بوو بەشیعرەکانی فلز ویتلی و یەکەمین کەشیعری لە هاوینی ساڵی ١٧٧٣ دا بڵاو کرایەوە. دوای بڵاوبوونەوەی یەکەمین کتێبی فلز،خاتوو سوزانا و جان یەک لەدوای یەک لەساڵەکانی ١٧٧٤ و١٧٧٨ مردن. ئینجا فلز لەگەڵ دوکاندارێکی ڕەشپێستی ئازاد، بەناوی جان پیتەر زەماوەند دەکەن و دوو منداڵیشیان دەمرن و بە هەژاری و کڵۆڵی ژیان بەسەر دەبەن. ئەم شاعیرە سەرباری نووسینی شیعر، لەڕێگەی هونەری نامەنووسینەوە توانیویەتی بیروبۆچوونی خۆی لەگەڵ نووسەرانی سەردەمی خۆی بگۆڕێتەوە وەکو سامسن ئۆکن و جان ثارنتن و جان نوتن. ساڵی ١٧٧٥ شیعری (بۆ جۆرج واشنتۆنی خۆمخۆر)ی نارد بۆ سوپاسالاری ئەمریکا. بۆ ساڵی پاشتر جۆرج واشنتۆن داوەتی فلز ویتلی کرد بۆ کۆشکی سەرەکایەتی . بەڵام وتلی لە مانگی ئازاری ساڵی ١٧٧٦ دەمرێت و ثۆماس پەین شیعرەکەی جارێکیتر لە گۆڤاری پێنسڵڤیلیا گەزێتە)(٥) لە نیسانی ١٧٧٦ دا بڵاو دەکاتەوە. ویتلی ویستی دووەم کەشیعری خۆی بڵاو بکاتەوە، بەڵام بەهۆی لەدەستچوونی سەرپەرتی خاوەن کۆیلەکانی بەهۆی مردنیان و بەرپابوونی جەنگی شۆڕشگێرانەی ئەمریکا (٦) نەیتوانی بگات بەم ئاواتەی.

وێنەیەک لە شیعرێکی فلز ویتلی پیتەرس

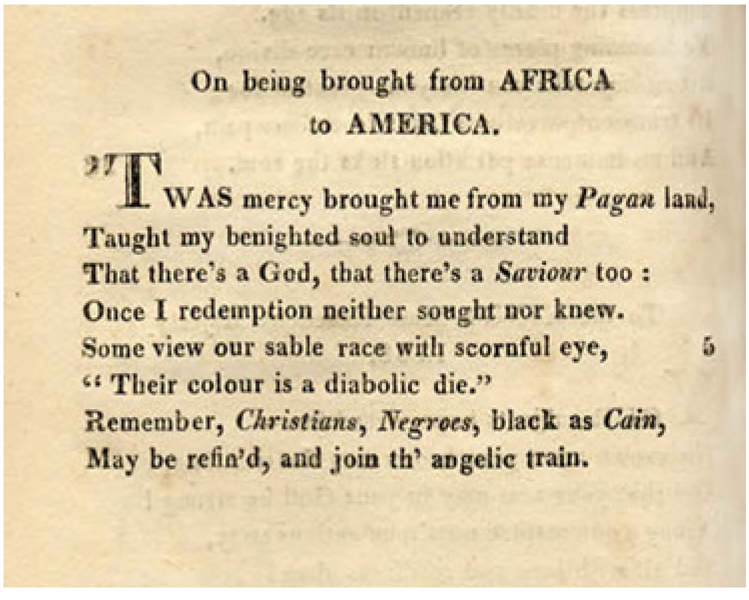
On being brought from AFRICA
to AMERICA.

'TWAS mercy brought me from my *Pagan* land,
Taught my benighted soul to understand
That there's a God, that there's a *Saviour* too :
Once I redemption neither sought nor knew.
Some view our sable race with scornful eye,
" Their colour is a diabolic die."
Remember, *Christians*, *Negroes*, black as *Cain*,
May be refin'd, and join th' angelic train.

ساڵی ١٧٦٨ فلز ویتلی شیعری (بۆ خاوەنشکۆی جیاواز) کە ستایشی پاشا

جۆرجی سێیەم دەکات بەهۆی ڕەتکردنەوەی یاسای پوول،دەنووسێت و بڵاو دەکاتەوە. دوواتر پێ بەپێی بەهێزبوونی شۆڕشی ئەمریکیی، نووسینەکانی ویتلیش بابەتگەلێکیان لەخۆ دەگرت کە گوزارشت بوون لە بیروباوەڕی یاخیبووانی وڵاتانی کۆلۆنیالیزەکراو. لەساڵی ١٧٧٠ ستایشێکی ئاینی لەبارەی مەسیحییەتەوە بە ئینجلیخواز جۆرج وایتفیلد دەنووسێت. ویتلی گەلێ شیعری بە کەسایەتییە ناودارەکان نووسیوە کە ناوەڕۆکی شیعرەکانی زیاتر لاوانەوەن و ناوەڕۆکی هەندێکیشیان دەربارەی ئاینی مەسیحی و کلاسیک و ئەبستراکتن. ئەم شاعیرە زۆر بەدەگمەن لە شیعرەکانیدا لای لەخۆی کردۆتەوە.(٧) فلزی شاعیر، شیعرێکی لەسەر کۆیلەتی هەیە بەناوی (کاتێک لە ئەفریقاوە هێنرانە ئەمریکا).

بەخشندەیی منی لەسەر زەمینی بت پەرستییەوە هێنایە ئێرە
روحی پیسی حاڵی کردم کەوا
خوایەک هەیە،هەروەها دەسەزێکیشی هەیە
جارێکیان نە دەمویست ڕزگار بم و نە فێر بم
هەندێکیش بەچاو دەیانڕوانی
ڕەنگیان بەیەی ئەهریمەنیانەیە
لەیادت بێت، مەسیحییەکان، پێستڕەشەکان،شەرەکانی هەروەکو قابیل دەتوانرێت پاکبکرێنەوە و پەیوەست بن بە شەمەندەفەری فریشتەکان.(٨)

بەسووک تەماشاکردنی ئینسانی کۆیلە لەو سەردەمە تاریکەدا کە کۆلۆنیالیزم نەخشەی ژیانی دەکێشا و پێداویستی و دابینکردنی بازاڕی تازە و کەرەسەی بەرهەمهێنان، ببووە دیدی زاڵ لەناو کۆمەڵگەی فیوداڵی و تازە هەنگاونەر بەرەو سەرمایەداری. بۆیە لەلایەن کۆلۆنیالیستەکانەوە بوونی شاعیرێکی بەتوانا و بەهێز و بەتوانای وەک فلز ویتلی پیتەرس جێی قەبووڵ و هەرسکردن نەبوو.(٩) بۆیە لەشارە بەستن لەلایەن گروپێک لە نووسەران و شاعیران و بەئامادەبوونی نوێنەری دەوڵەت، شاعیرێتی فلز تاقی دەکەنەوە.گروپەکە پێکهاتبوو لەهەریەک لە(جان ئارڤینگ، چارڵس چاونسی، جان هەنکاک، تۆماس هاچنسن و ئەندرۆ ئۆلیڤەر). لیژنەکە گەیشت بەو بڕوایەی کە [illegible] ئەم کۆیلەیە خۆی شیعرەکانی نووسیوە و تەنانەت پێشەکی کتێبەکەشی هەر خۆی نووسیویەتی. کەچی لەگەڵ ئەمەشدا هیچ دەزگایەکی پەخش و بڵاوکردنەوە ئامادە نەبوو کتێب بۆ ئەو شاعیرە چاپ بکات.بەڵام جوانی شیعرەکانی و هێزی شیعرییەت سەرنجی خوێنەرانی لەندەنی بەلای خۆیدا ڕاکێشا. ساڵی ١٧٧٣ گۆڤاری لەندەن سەبارەت بە نموونەیەک لە شیعری فلز ویتلی پیتەرس دەنووسێت (ئەم شیعرانە هیچ کارێکی سەرنجڕاکێش و عەبقەرییان تێدا نییە،

بەڵام کاتێک دەبینی گەنجێکی ئەفریقی دوای شەش مانگ لە خوێندنی وردی زمانی ئینگلیزی نووسیوەتی،هیچمان پێناکرێت جگە لە سەرکوتی سەرسامبوونمان بە بەهرە و توانای بەهێز و زیندووی ئەو شاعیرە.)(١٠) دوای ماوەی چەندین ساڵ، بەتایبەتی ساڵی ١٨٣٨ ئینجا لەشاری بەستن ڕێگەدرا، شیعرەکانی ویتلی پیتەرس چاپ ببن و بڵاو بکرێنەوە.

ویتلی بڕوای وابوو کە هێزی شیعر ناپەورێت. ڕەخنەگرانیش گەلێ لێکۆڵینەوەیان دەربارەی بەرهەمە شیعرییەکانی ویتلی نووسیوە کە چۆن تیشکی خۆر وەک هێما و ئەنجا وەکو باوەڕی مرۆڤەکانی ئەفریقا لەشیعردا بەناوی جیاجیا بەکاربردووە. کەچی سەرباری جوانی و سەرنجڕاکێشی شیعرەکانی، ئەم شاعیرە کۆیلەیە بێبەری نەبووە لە ڕەخنە. ڕەخنەگران پێیانوایە شیعرەکانی ویتلی بەدەرن لە هەستی شوناسی ڕەشپێستی خۆی وەکو کۆیلەیەک. هەورەها جۆری پەروەردەی بنەماڵەی ویتلی لەگەڵ ئەم شاعیرە جێی سەرنج بووە و وای لە شاعیر کردووە کە جۆرە تێگەیشتنێکی تری هەبێت سەبارەت بە شوناسی کۆیلەبوونی خۆی. نەک هەر ئەمە تەنانەت ئەم شاعیرە ڕێگەپێدراو بووە لە ئاهەنگی سپیپێستەکانیشدا بەشدار بێت. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەم وێنە گشتییەی فلز، ئەم شاعیرە لەگەڵ بەرەوپێشچوونی شۆڕشی ئەمریکا روحی بەرەنگاری دژ بە کۆیلەتی لا بەرجەستەتر دەبێتەوە و لەم پێناوەشدا گەلێ نامەی نووسیوە بە کاربەدەستانی ئەوکاتی ئەمریکا.(١١)

ساڵی ١٧٧٣ ئەو کەشیعرەکەی ویتلی بووە بە بەهێزترین کتێبی ئەفریقی لەسەر ڕووی زەوی. ڤۆڵتێری نووسەر لەنامەیەکیدا بە هاوڕێیەکی دەنوسێت: فلز ویتلی پیتەرس سەلماندی کە خەڵکی ڕەشپێست دەتوانن شیعر بنووسن. جان پاوڵ جۆنز چەندین بەرهەمی بە فلز ناردووە. جۆرج واشنتۆنیش لە بەرامبەر ئەو شیعرەی فلز بەی نووسیبوو دەڵێت(شێوازی شیعر نووسینت بەڵگەیە لەسەر بەهرەی شیعریی و ڕۆشنبیریت).(١٢)

ئەم شاعیرە یەکەمین ژنە کۆیلە بووە کە کتێبی شیعریی نووسیوە و دووەمین ژنیش بووە لەمێژووی ئەمریکا کە کتێبی چاپ و بڵاوکردێتەوە(دوای ئانا بردستریت)(١٣) و هەروەها لەسەر نووسینەکانی ژیاوە. ساڵی ٢٠٠٢ موڵفی کەیت ئەسانتە ئەم شاعیرەی لە ڕیزبەندی ١٠٠ لە کاریگەرترین کەسایەتییە کاریگەرییەکانی ئەفریقا – ئەمریکا ڕیزبەند کردووە. ساڵی ٢٠٠٣ لەشاری بەستن پەیکەری بە دروستکرا و دانرا. ساڵی ٢٠١٢ زانکۆی ڕۆبەرت مۆریس باڵەخانە نوێیەکەی قوتابخانەی کۆمیونیکەشن و زانستی زانیاری بەناوی ئەم شاعیرەوە ناونا.هەروەها هۆڵی ویتلی لە زانکۆی مەساسویتس هەر بەناوی ئەو شاعیرەوە ناونراوە. ساڵی ١٩٩٢ لە گرینگیە لە شاری

مسیسپی حەلقەی ویتلی دامەزرا. ئیتر دەیەها باڵەخانە و قوتابخانەی لەشوێنە جیاجیاکانی ئەمریکای بەناوەوە کراوە. لە ٦ی حوزەیرانی ٢٠١٩ جارێکیتر کۆشیعرەکەی ساڵی ١٧٧٣ ی بڵاو دەکرێتەوە. ئەمە جگە لەوەی ئەم شاعیرە و نووسین و شیعرەکانی دەبنە بابەتی دەیان و بگرە سەدان لێکۆڵینەوەی ئەدەبیی و ڕەخنەیی و تێزی خوێندن لە زانکۆکان. دوواجار ئەم شاعیرە بەتوانا و بەبەهرەیە لە ٥ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٧٧٤، لە تەمەنی ٣١ ساڵیدا لەناڵەبارترین دۆخی هەژاریدا بە هەمیشە چاولێک دەنێ و ئەم دنیا بێڕەحمەی کۆیلایەتییە بەجێدەهێڵێت. دوای مردنی ئینجا خاوەن کۆیلەکەی، بەفەرمی ئازادی دەکات.

ئامادەکردن و وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە : عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)
تەمووزی ٢٠٢١ کەنەدا

-___________________________

پەراوێز و سەرچاوەکان :
(١)نابێت لەمان ون بێت کە کۆیلەتی لەئەمڕۆی سیستەمی سەرمایەداری بە فۆرمێکی تر درێژەی هەیە.ئەگەر ئەو سەردەمە مرۆڤ کۆیلەی بازرگانە چاوچنۆکەکان بووبێت، ئەوا ئەمڕۆ کۆیلەی کارە. لە هەندێک لە وڵات مۆدێرنەکانیش بازرگانیکردن بە مرۆڤ(هیمەن ترافیک) بەڕێژەیەکی زۆر هەیە و لە سەرزەمینە دوواکەوتووەکانیشدا پاشماوەی کڕین و فرۆشتنی مرۆڤ هەر بوونی هەیە.چ لە دۆخی هاوسەرگیریی یان نەتوانینی قەرز لەلایەن قەرزارەوە و دەستگرتن بەسەر ژن و منداڵی کابرای قەرزار وەک لە هیندستان هەیە، یانیش فرۆشتنی بەشێکی جەستەی مرۆڤ لەپێناو درێژەدان بەژیان وەک فرۆشتنی گون و گورچیلە لە ڕۆژهەڵاتی ناوین.
(٢)نووسەر و ڕەخنەگری وەک ڤینیست کارێتا ساڵی ٢٠٠١ کتێبێکی لەسەر ژیان و شیعرەکانی فلز ویتلی نووسیوە.
Carretta, Vincent. Complete Writings by Phillis Wheatley, New .York: Penguin Books, 2001
(٣)پاپۆڕی کۆیلەکان کەناوی فلز بوو،ئەو پاپۆڕە دەترا کە لەسەدەی حەڤدەهەم تا نۆزدەهەم کۆیلەی دەگواستەوە لە ئەفریقاوە بۆ ئەمریکا. ئەو پاپۆڕە بە پاپۆڕی پیاوانی گینیاش ناودەبرا. خاوەنی ئەو پاپۆڕە تیمۆثی فیچ بوو و کاپتنەکەشی پیتەر گوین بوو.
(٤٣)سەلێنا هەستینگز لە ٢٤ ی ئابی ١٧٠٧ لەدایکبووە، سلینا پێشەوایەکی ئاینی مەسیحییەت بوو لە بەریتانیا. لە ١٧ی حوزەیرانی

ساڵی ١٧٩١ لە تەمەنی ٨٣ ساڵیدا مردووە. شایانی باسە هەستینگز و فلز بەهۆی نەخۆشی هەستینگەوە تا مردنیش نەیانتوانی یەکیتر ببینین.

(٥)ڕۆژنامەی پەنسڵڤیلیا ڕۆژنامەیەکی ئەمریکیی و زمانحاڵی فەرمی ویلایەتی پەنسڵڤیلیا بوو، کە بنیامین فرانکلین ساڵی ١٧٢٨ دەریدەکرد.

(٦)جەنگی شۆڕشگێڕانەی ئەمریکا، یان جەنگی سەربەخۆیی ئەمریکا (١٩ی نیسانی ١٧٧٥ – ٣ی ئەیلوولی ١٧٨٣) هەڵوەستگیریی ئەندامانی سیانزەمین گۆنگرەسی ئەمریکا بوو دژ بە بەریتانیان مەزن لە پێناو سەربەخۆیی ئەمریکا. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ئەم شۆڕشە بڕوانە سایتی ویکیپیدیا https://en.wikipedia.org/wiki/American_Revolutionary_War

(٧)بە بۆچوونی من هۆکاری لا لەخۆنەکردنەوەی ئەم شاعیرە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە : یەک؛ هەر لە تەمەنی حەوت هەشت ساڵییەوە لە بەخێوە هەڵدەکێشرێت و دەبەردرێتە جێگایەکی دی. دوو؛لەژێر کاریگەری و پەروەردەیەکی چینی سەردەستە (خاوەن کۆیلەکان) بووە و بیروبۆچوونی ئەوانی بەسەردا زاڵبووە.سێ؛ ڕەنگە لەژێر هەڕەشە نەیتوانیبێت ئەو کارە بکات.

(٨)https://en.wikipedia.org/wiki/Phillis_Wheatley

(٩)لێرەدا جێی خۆیەتی ئاماژە بە کتێبی هێنری لویس گەیتس ئەفریکانا بکەین بەناوی ئینسکلۆپیدیای ئەزموونی ئەفریقا و ئەفریقا-ئەمریکا و هەروەها ڕانانی ئەلیس کەشمەر لەسەر کتێبی ئەنتۆلۆجیای ئەدەبی ئەفریقی – ئەمریکیی کە بەدوورودرێژی لەسەر ئەم ئاریشەیە وەستاون.

(١٠)https://en.wikipedia.org/wiki/Phillis_Wheatley

(١١)https://www.womenshistory.org/education-resources/biographies/phillis-wheatley

(١٢)نامەی جۆرج واشنتۆن بە ویتلی پیتەرس لە ٢٨ی شوباتی ساڵی ١٧٧٦ کۆپی پارێزراو لە ئەرشیف و نامەخانەی جۆرج واشنتن ١٧٤١ – ١٧٩٩.

(١٣)https://www.womenshistory.org/education-resources/biographies/phillis-wheatley

توانستی ئەکتەر لە نواندنی مێنۆدرامادا.. هەوار فارس بەنموونە.. کامەران حاجی ئەلیاس

مێنۆدراما،واتە شانۆگەری تاکە کەسی تائێستا زۆرێك لە شانۆکاران،لە سەرپێناسەی ئەم جۆرە درامایە بۆ چوونیان جیاوازە، بەڵام بۆچوونی زۆرێك لە شانۆکاران وایە،کە مێنۆدراما بریتییە لە یەك دەنگ و لەیەك ئەکتەر.. زۆربەی نووسەرانی شانۆگەری ،بیرۆکەی سەرەکیان لەسەر چەندین کەسایەتی بونیاد دەنێن کە لەنێوان خۆیان دا دیالۆگ دەکەن بەڵام لە دەقی مێنۆدراما دا پشت بە یەك کەسیەت دەبەستێت لەرێگەی چەندین دیالۆگی ناوەوەی و دەرکی رۆلەکە بەرجەستە دەکرێت .. لێرەدا زەحمەتی و ئاستەنگ بۆ نووسەر دوورست دەبێت ، بەتایبەتی کاتێ دەکەونە گێرانەوە بۆئەوەی بیرۆکەکە بگات بە وەرگر.

دەقی مێنۆدراما پێویستی بە دەرهێنەرێکی بە توانا ولێهاتوو هەیە،بۆ ئەوەی لە دەقی مێنۆدرامای گێرانەوە دەرباز بێت ،چونکە بینەر تووشی وەرز بوون دەبێت. بۆیە دەبێ دەرهێنەر لە رووی دەرهێنانەوە خاوەن تێڕامانی تایبەت بە خۆی بێت کاتێ هەڵس و کەوت لەگەڵ یەك ئەکتەر دەکات لەرێگەی جەستەی ئەکتەر بەهاوکاری ئیکسسوارت و دیکۆر و رووناکی لەگەڵ دروستکردنی سینۆگرافیایەکی گونجاو بۆ کارەکە.

ئەکتەر لەنواندنی مێنۆدرامادا لە کرداری شانۆییدا بەهۆی نەبوونی ئەکتەرەرێکی ترپێویستی بە سەرجەم کەرستەکانی خۆی دەبێت وەکو دەنگ و جوڵەو سۆز و گرژی .. بۆ ئەوەی بوونی خۆی لەسەر تەختەی شانۆی بسەلمێنێت وچێژ و باوەڕ بە بینەر ببخەشێت، بۆ گەیشتن بە لوتکەی داهێنان،لە هەمان کاتدا،نابێ ئەزموونی ئەکتەریش لەبیر بکرێت ،چونکە فاکتەرەرێکی گرنگە بۆ سەرکەوتنی نواندنەکەی.

هەمەچەشن و جۆراجۆری نواندن لەنمایشی مێنۆدرامادا خاڵێکی گرنگی نواندنە نمایشی مێنۆدرامادا لە شانۆگەری (وەك قەقنەس دەسووتێم) کەلە نووسینی نووسەر و هونەرمەند خاتوو (گەزیزە عومەر) و دەرهێنانی (نەژاد نەجم) و نواندنی خاتوو(هەوار فارس) -ە بەرهەمی گروپی شانۆی هەواری شاری کرکووك بوو ئەم شانۆگەرییە، تائێستا لە

تونس،میسر، بەغدا،هەولێر ،کەرکووك نمایش کراوە خاتوو هەوار توانی لە رێگەی ئەو وزە نواندنەی لە نمایشەکەی بەکار هێنا،لە ماوەی زیاتر لە 40 خوولەك لەرێگەی جەستەو جووڵەو ریتم وهێماکانی.. تارا رادەیەکی باش سەرنجی بینەران بۆ خۆی رابکێشێت من بۆخۆم لەم نمایشەدا توانستی راستەقینەی هەوارم لە نواندنەکەی بینی ،هەرچەندە لە هەندێك شوێنی نمایش،هەستمان بە،ماندووبوونی ئەکرد چونکە دەکرد دەرهێنەر لە رێگەی دیالۆگی بۆ دەنگ کە زۆر جار لە هەندێك نمایش دا بینیومانە، بۆ دەنگی شانۆیی زۆر بەهێزتر بووە لە دیالۆگی ئەکتەر بۆیە ئەگەر دەرهێنەر زیاتر کاری لەسەر کردبا دەکرا هاوکارێکی باشت بێت بۆ ئەکتەر لە هەمان کاتدا زیاتر سەرەنجی بینەرانی بۆ خۆی رابکێشێت وزیاتر خزمەت بە نمایشەکەی دەکرد بەڵام بە هۆی ئەوەی سەرتاپای نواندنەکە ریتمێکی خێرای لە خۆی گرتبوو،ئەم حاڵەتەمان زۆر بەکەمی بەدی دەکرد، زیاتر پشتی بە ریتمی خێرا بەست بوو..هەرچۆنێك بێت خاتوو هەوار بە هۆی نواندنەکەی،وای لە بینەر دەکرد بەردەوام چاوەڕێ دیالۆگ و جووڵەی نوێی لێ بکەن، بۆ ئەوەی بزانێت لە رووداوەکان چی روو دەدات ، بە واتایەکی تر بینەر لە نمایشەکەدا تووشی وەڕز بوون نەدەبوون ئەمەش خاڵێکی سەرەکی سەرکەوتنی نمایشەکە بوو لە هەمان کاتدا نابی رۆڵی هەرەیەك لە دەرهێنەر نژاد نەجم ، موزیك سیروان عومەر ،دیکۆر بەرهەم یاسین ، ئێکسسوارات،جل وبەرگ، رووناکی هونەر شەوقی عەلی نەوزاد،سینۆگرافیا بەگشتی بەشێوەیەك لە شێوەکان هاوکارێکی باشی نواندنەکەی هەوار خان بوو.

شایانی باسە شانۆگەری (وەك قەقنەس دەسووتێم) تائێستا بەشداری چەندین فیستڤاڵی شانۆیی نێودەوڵەتی کردوە،چەندین خەڵاتی بەدەست هێناوە وەکو: فستیڤاڵی نێودەوڵەتی مۆنۆدرامای قەرتاج لە وڵاتی تونس ، فێستیڤاڵی ڕۆژانی قاهیرەی نێودەوڵەتی بۆ مۆنۆدراما لە میسر، فێستیڤاڵی مۆنۆدرامای (یوسف ئەلعانی) لە بەغداد کە خەڵاتی باشترین ئەکتەری کچ بەخشرابە شانۆکاری کورد (هەوار فارس) وە خەڵاتی باشترین نمایشی بەدەست هێنا .

لە کۆتاییدا دەست خۆشی لە ستاڤی گروپی شانۆی هەوار دەکەم هیوای سەرکەوتن و بەردەوامیان بۆ دەخوازم.

کامەران حاجی ئەلیاس

کۆچ وەک چارەسەر.. سامانی وەستا بەکر

کۆچ:

کۆچ گواستەوەی ڕەوانی مرۆڤە لە شوێنێکەوە کە خ□و□ن□کانی تیا بەدی نەهێناوە بەرەو شوێنێک کە پێشتر بەڕۆح بۆی ڕۆشتووە بۆ بەدەستھێنانی ھەمان خەون پێش گواستنەوەی فیزیکی جەستە.
کۆچ ناڕەزای مرۆڤ نیە لەهۆکارێک یان زیاتر بەڵکو پرۆتێستە لەکۆی سیستمی ئابوری، کۆمەڵایەتی، ئیداری و سیاسی.
کۆچ ڕووخانی پایەکانی مرۆڤە لەسەر زەوی باوباپیران و دروستکردنەوەیەتی لەسەر خاکی بێگانەکان.
کۆچ ئەو خاڵەیە کە مر□ق ب□تاڵ ئەبێتەوە لە ھیوا، ئەو ساتەیە کە بڕیاری دابڕانی تیا ئەیا، ئەو ڕۆژەیە کە ڕوو ئەکاتە نادیار.
کۆچ لەدەستدانی ماتمانەی مرۆڤەکانە بە ئێستا و داھاتوو لە شوێنێکی دیارکراو، گەرانیشە بەدوای شوێنێکا بۆ ئێستا و داھاتوو.
کۆچ بێ ئومێدی مرۆڤەکانە لە ئایندە، دڵشکانیانە لە دادوەری، ناڕەزایانە لە سەرۆکەکان، بێزاربوونیانە لە بەڕێوەبردن، ساردبوونەوەیانە لە نیشتمان، نامۆبوونیانە بە خاک، شەرمکردنیانە لە ناسنامە، دابڕانیانە لە داھاتوو، نەفرەتکردنە لە نایەکسانی.
کۆچ تەنگپێھەڵچنینە لە جوگرافیایەک کە مێژووی ڕەچەڵەکی مرۆڤێکی تیا نوسراوەتەوە، بەرەو جوگرافیایەک کە لە خاڵی سەرەتا و لە سفرەوە بینوسێتەوە و بیناسێنێ و بیسەلمێنێ.
کۆچ دیاریەیەکە لە دروست بوونی مرۆڤەوە بوونی ھەبووە، جا خۆیست بووبێت یان بەزۆرەملێ، بەڵام کۆچی ناچاری دیاردەیەکی نوێیە کە سیاسی و کەسانی دەسەڵاتدار مرۆڤەکان ناڕاستەوخۆ ناچارئەکەن و ھانیان ئ□د□ن کە وڵات و زێد و ماڵ و مێژووەکەیان جێبھ□□□ن، ئەویش لەڕێی دروستکردنی جیاوازی چینایەتی،کە کەمینەیەکی وڵات ئەبێتە دەرەبەگ و زۆرینەکەش بە مسکێن، بەجۆرێک کە درەبەگ نەک تەنھا زەوی و سامانی گشتی وڵات بۆ خۆی ئەبات، بەڵکو بەری ڕەنج و ماندووبوونیش بە زۆرینە ڕەوا نابینێ، ھەمیشە لە ھەوڵی بەدەستھێنانی زیاترایە تا کارئەگاتە ئەوەی کە زۆرینە ھەست بە نامۆ بوون، چەوسانەوە، زوڵم و ستەم بکات و بەشێکی بیر لە کۆچ بکاتەوە، ئەو بەش□ش□ی کە ئەمێننەوە بیر لە دوو شت ئەکەنەوە “ڕاپەڕین و کۆچ”، ھەرێمی کوردستان بە نمونە.
زۆرینەی کۆچبەر ئەگەر کزترین تروسکای لە ئاسۆی وڵاتی خۆیا

بەدیبکات ئەوا بە هەموو ڕۆشنای جیهانی ناگەڕێتەوە.
مرۆڤی کۆچکەر ئەو کەسەیە نە لەسەر خاکی خۆی بواری ژیانی هەیە و نە ئەشتوانێ لە تاراوگە ئۆقرە بگرێ، ئەو کەسەیە کۆتایی هەموو ڕۆژێ ئومێدەخوازێ ئەو ڕۆژە دواڕۆژی بێ لە غوربەت، ترسی ئەوەی هەیە لەسەر خاکی غەریبی چاولێکبنێت.

بۆچی کۆچ:
خەڵک لە دەست حکومەتێکی دەست پسەوە بە دەستی ئۆپۆزسیۆنێکی ساختەچی ڕائەکەن.
خەڵک لەدەست بازرگانی سیاسی گەندەڵ و خەسەپێن بە دەست سیاسی تازە هەڵتۆقیوی قەرزار و قەزەم ڕائەکەن.
خەڵک چۆن کۆچ ناکەن کە زیاتر لە سی ساڵە باجی چەند ساڵێکی بەناو خەباتی شاخی بەشێک لە سیاسییە بازرگانەکان ئەیاتەوە، بەشێکیشیان بەرهەمی بەناو خەباتی باوک و باپیریان ئەخۆن، بوونەتە هۆکاری پێگەیاندن و دروست بوونی بەناو ئۆپۆزسیۆنێک کە گەوگاڵ بەدزی ساختەچێتی و گاگەڵکە بەرەو کۆڵانە نادیارو تاریکەکانی پارەی دزراوی میلەت بکات.
ئێستاش ڕەوشتی ڕامیاری و کۆمەڵایەتیان گەشتەتە ئاستێک کە یەکتری ژەهر خوارد بکەن، تا تەمەنی گەندەڵی و دزی و خەسەپێنی و ژیانی شاهانەیان لەسەر شانی خەڵکی مافخوراو درێژە پێبەن.
کە ئەمە ڕەوشتی نوخبەی سیاسی میلەتێکبێت بێگومان خەڵکی متمانەی نامێني و لە شوێنێکی تر بەدوای ژیانا ئەگەڕێ ،کە دڵنیابێ لە خواردنەوەی قومێ ئاو یان پارویێک نان بەدڵنیایی و بەبێ ترس.
خەڵک چۆن نەکەن کاتێ بەشێک لە سیاسییەکان هەندەی پێشکەشکارێکی هەواڵی ڕۆژانەی تۆقییەکان لە مێدیا جیاوازەکانەوە دەرئەکەون و باس لە چەمکەکانی دیموکراسی ودادپەروەری و یەکسانی ئەکەن، کەچی کاتێ دوای "ژەهر" خوارد کردن لە باشترین نەخۆشخانەکانی ئەڵمانیا چارەسەر وەرەگرن بە فڕۆکەی تایبەت ئەگەڕێنەوە کەچی لە یەکەم قسەیا ئەڵێ" بەردەوام ئەبم لە دژایەتی کردنی گەندەڵی"، خەڵکەکی زۆری قەزایەک بە چەندین پاس ئەگوێزنەوە بۆ فڕۆکەخانەی سلێمانی بۆ پێشوازی تا بڵێن تا ئێستاش خەڵکمان لەگەڵە، هەموو ئەمانەش بە پارەی دزراوی میلەت.
کاتێک لە ناوچەکانی مادەی ١٤٠ و ناوەڕاست و باشوری عێراق مووچە لەکاتی خۆیا و وەرەگیری، مووچەی فەرمانبەرێکی ئەو ناوچانە زیاتربێ لە هاوتاکەی لە هەرێم، لیتری بەنزین لەو ناوچانە ٤٥٠ دیناربێ بەڵام لە هەرێم دووقاتبێ ئیتر ئەمانە هەمووی هۆکارن بۆ بێ ئومێد بوون.

کەچی چوگرافی یان ئابوری؟

ئایا حکومەتی هەرێم و دەسەڵاتداران و هەردوو بەماڵە پرسیاری ئەوەیان لە خۆیان کردووە بۆچی خەڵکی کەنەدا، ئەمریکا، ئەڵمانیا، فەرەنسا، ئینگلتەرا، یابان، سەنگافورە، نیوزلەند، ئەسکەندەنافیا....هتد وڵاتەکانیان بەجێناهێڵن؟

بێگومان وەڵامی زۆرینەی ئەوە ئەبێ کە لەو وڵاتانەتا دیموکراسی و مافی ڕادەربڕینی ئازاد هەیە.

لەڕاستیا ئەمە نیوەی وەڵامەکەیە بەڵام نیوەکەی تری کە گرنگترە ئەوەیە کە خەڵکی ژیانێکی شایستەی بۆ فەراهم کراوە، سکی تێرە، مووچە لەکاتی خۆیا وەرەگرێ و خزمەتگوزارییەکان بەردەستن، جیاوازی چینایەتی لە نزمترین ئاستایە.

ئایا حکومەتی هەرێم و دەسەڵاتداران و هەردوو بەماڵە پرسیاری ئەوەیان لە خۆیان کردووە بۆچی خەڵکی ئیمارات، قەتەر، بەحرەین، سعودیە، عومان و کوێت وڵاتی خۆیان بەجێناهێڵن، لەکاتێکا سیستمی سیاسی ئەم وڵاتانە دیکتاتۆریە و لەلایەن بنەماڵە و خێزانە خۆسەپێنەکانەوە بەڕێوەئەبرێن؟

ڕاستە لەم وڵاتانە مافی ئازادی دەربڕین و سیاسی لە قاڵبدراوە کەچی خەڵکەکەی کۆچ ناکەن، بەڵکو لەبری کۆچ ساڵانە چەند گەشتێک ئەکەن بۆ هەڵمزینی هەناسەیەکی ئازادی و ئەگەڕێنەوە وڵات و ماڵی خۆیان هۆکاری ئەمەش تەنها یەک خاڵی جەوهەریە ئەویش “گیرفانی پڕ”ە.

ئایا حکومەتی هەرێم و دەسەڵاتداران و هەردوو بەماڵە پرسیاری ئەوەیان لە خۆیان کردووە بۆچی خەڵکی وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژهەڵات و ئەمریکای باشور و بەشێک لە ئاسیا وڵاتەکانیان بەجێئەهێڵن لەکاتێکا دیموکراسی و مافی ئازادی دەربڕین و ڕۆژنامەوانی بوونی هەیە؟

ئەمجارەشیان هۆکارەکەی هەر ئابوریە، خەڵکی ئەم وڵاتانە وەڕای بوونی دیموکراسی بەڵام بەهۆکاری بەدەستهێنانی ژیانێکی شایستەتر و بژێویەکی باشتر بە ژیان کۆچ ئەکەن.

ئاخر مرۆق لەگەڵ هەموو شتێکا هەڵەکا بەڵام دەرەقەتی برسێتی نایەت، دایکان و باوکان هەست بە نەنگی ئەکەن کاتێک کارێکی زۆرئەکەن بەڵام ناتوانن پێداویستی مناڵەکانیان دابین بکەن.

گەنجەکان هەست بەدابڕان لە ژیان ئەکەن لەکاتێکا نەک توانای گەشت و گەڕانیان نیە بەڵکو شانسی هەلی کاریشیان نیە.

فێرخوازان هەست بە دۆڕان ئەکەن کاتێک ئەبینن هاوڕێکانیان ٩٩ لە ١٠٠لە تاقیکردنەوەی کەتیا ئەهێنن و لە هیچ زانکۆیەک ناویان نایەتەوە ،کە ئەمە ئەکرێ یەکێکبێ لە بەهێزترین و ترسناکترین

هەکار بە پاشکشەی وڵات لە و ڕەوڕەوەی گەشەکردن و زانست.

گرنگە دەسەڵاتدار ئەوە بزانێ کە تەنیا ئازادی و دیموکرسی سک تێر ناکات و بەس نییە، لەکاتێکا ئەم دوو چەمکە لە هەرێمی کوردستان لەژێر پرسیاری جدیایە، بەڵکو ئەوەی مرۆڤ بەخاک و نیشتمانەوە ئەبەستێتەوە سکی تێرە، پاشان دیموکراسی و هاوتایی و یەکسانی و هەموو چەمکەکانی تر، بەڵام لە هەرێمی کوردستان هەم ئازادی سیاسی و کاری مەدیای لەژێر هەڕەشەی جدیایە هەم برسێتیش لە هەڵکشانایە.
مرۆڤ کاتێ برسیبێت تەنها بیر لە خواردن ئەکاتەوە، کاتێ کە تێریش بێت بیر لە دادپەروەری ئەکاتەوە.
ئێستا پرسیارە جدییەکە ئەوەیە لە دەسەڵات و هەردوو بنەماڵەی خۆسەپێنی هەرێم و ئۆپۆزسیۆنە ساختەچییەکەش، ئایا بە بەرنامە خەڵک برسی ئەکەن تا بیر لە دادپەروەری و یەکسانی و دیموکراسی نەکەنەوە؟

دەسەڵات و کۆچ:
دەسەڵاتی هەرێم لەڕێی ووتەبێژەکەیەوە سوکایەتی بە کۆچبەران ئەکات و خۆی لە بەرپرسیارییەتی ئەدزێتەوە.
ووتەبێژەکەی دەسەڵات ئەڵێ بەشێکی کۆچبەران خەڵکی ناوچەکانی مادەی ١٤٠ن، بەشێکیش خەڵکی ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی "پ.ک.ک"ن و بەشێکیشیان خەڵکی ناوچەکانی گەرمیان و ڕاپەڕین و هەڵەبجەن، بەواتایەکیتر مەبەستێتی بڵێ خەڵکی هەولێر و بادینان کۆچ ناکەن و ڕازین بەوەی کە هەیە.

خۆ ئەگەر دابەزینێ ئاستی بیرکردنەوەی ووتەبێژەکەی دەسەڵات، ئەوا عوزر لە قەباعەت خراپتر،
١. حکومەت نابێ جیاوازی لەنێوان ناوچەیەک و ناوچەیەکیترا بکات.
٢. ئەبێ ماف و خزمەتگوزاری بە هەموو شوێنێک بە هاوتای و یەکسانی دابین بکات.
٣. حکومەتی ڕەشید ئەبێ خۆی بە بەرپرس و باوکی کۆی هاڵاتیان بزانێ نەک بەهەکاری ئینتمای سیاسی پۆلێنیان بکات.
٤. حکومەت نابێ خۆی بدزێتەوە لە چارەسەر و ئەستۆ پاکی بکات لە بەرپرسیارێتی.
٥. حکومەت کاتێ خۆی دانی پیائەنێ کە کۆچبەران خەڵکی زۆنی زەردنین، واتە ڕاستەوخۆ دانی پیائەنێن کە ئەوان تەنها حکومەتی ئەو ناوچانەن کە دەسەڵاتیان بەسەریا هەیە و خۆیان بە بەرپرسی شوێنەکانیتر نازانن.
٦.

دیندار زێباری ڕێکخەری ڕاسپاردە نێودەوڵەتییەکانی دەسەڵاتی هەرێم، ئەڵێ ئەو خوڵکە درۆئەکەن و چیرۆکی ناڕاست لەسەر هەرێمی کوردستان دروست ئەکەن!
گ□قاری (ذە ناشناڵ ئینترێست) ئەنوسێت سەرکردەکانی کورد بە فرۆکەی تایبەت گەشتئەکەن کەچی خەڵکەکەی بەدەست بێ مووچەییەوە ئەناڵێنێ، ئەمە قسەی کۆچبەرەکان نیە.
هەر ئەو گ□قارە ئەنوسێ حکومەتی هەرێم دەستی بەسەر داهاتی خەڵکیا گرتووە و بانکەکان پارەی خەڵکی ناگێڕنەوە، ئەمە قسەی کۆچبەرەکان نیە.
کەناڵی ئەلجەزیرەی قەتەری لە دێکۆمێنتارییەکا لەسەر کۆچبەران بەووردی باس لە ڕەوشی ئابوری و نایەکسان وی هەلی کارو نادادپەروەری و بەرتەسکبوونەوەی ئازادییەکان و گیراوانی بادینان ئەکات وەک چەند هۆکارێک بۆ کۆچکردن، خۆ ئەمەشیان قسەی کۆچبەران نین.
خەڵک لەدەست ئەوە ڕائەکەن کە کەرتی گشتی وڵات ڕادەستی گوایە کەرتی تایبەت کراوە تا هەلی کار بارەخسێنرێ، بەڵام کۆی کەرتی تایبەت لەژێر دەستی کۆمپانیاکانی هەردوو حیزبی بنەما□□ایە و ئەوانیش لەبری ڕەخساندنی هەلی کار، داهاتی وڵاتیان بەبارمتە گرتووەو کارمەندەکانیش بە کۆیلە
ئایا ووتەبێژەکەی دەسەڵات و دیندار زێباری ئاگایارن کە نزخی یەکەی نیشتەجێ بوون و زەوی و موڵکداری لە بادینان بەتایبەتی لە زاخۆ بەڕێژوی سەرو ٢٠٪ دابەزیووە؟ ئایا پرسیاری ئەوەیان لە خۆیان کردووە بۆ خەڵکی ئەو ناوچانە موڵک و ماڵیان تاڵان فرۆش ئەکەن و ملی ڕێئەگرنە بەر و ئەو سەرمایەی جەنگەڵەکانی ڕوسیای سپیان پێخۆشترە لە دوبەیەکی دەسەڵات؟
ئایا ووتەبێژەکەی دەسەڵات و دیندار زێباری ئەزانن زیندانی کردنی بەناهەقی شیروان شێروانی و مامۆستا بەدەل بەرواری و هەموو ئەوانەیتر یەکێکن لەو هۆکارانەی کە گەنجان ئومێدیان بە داهاتووی خۆیان لە هەرێمی کوردستان نەمێنێ.
ئایا ووتەبێژەکەی دەسەڵات و دیندار زێباری ئەزانن کە بادینان و زاخۆ، نە گەرمیان و ڕاپەڕین و هەڵەبجەی برا سەوزەکەیانە و نە شنگال و قەندیل و ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی “پ.ک.ک”ن دوژمنی دوژمنەکەیان□ (تورکیا دۆستی خەونی شاعیری پ.د.ک).

نابێ ئەوش لەبیر بکرێ کە مرۆڤەکان بەردەوام کۆچ ئەکەن، خەڵکی ئەسکەندەناڤیا بەرەو هەتاو “خۆر”، خەڵکی ئەوروپای ڕۆژئاوا بەرەو ژیانێکی کۆمەڵایەتی گەرموگوڕتر، خەڵکی ئەوروپای ڕۆژهەڵات و بەشێک

لە ئاسیا و ئەمریکای باشور بەرەو ئابوریەکی باشتر، خەڵکی ئەفریقا بەرەو مافەکانی مر□ق، خ□□کی هندستان و وڵاتانی چواردەوری بەرەو هەلی کار.

پرسیارێک بۆ دەسەڵاتدران، ئاخۆ خەلکی هەرێمی کوردستان بەرەو کام لاو بەچ هۆکارێک کۆچ بکەن، کێش هۆکاری کۆچی بەلێشاوە دوای سی ساڵ حوکمڕانی کوردی؟

سامانی وەستا بەکر

۲۰۲۱-۱۱-۱۵

سوید-ستۆکهۆڵم

کتێب/ قاوەخانەکەی دوورەڕێ.. نووسینی: جۆن سترێڵکی/ وەرگێڕانی: ئدریس مستەفا

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێر□ بکەن..

Book_EdrisMustafa_QawaDownload

ڕامانێک لە ڕۆمانی کناچەکانی ئاسمان و چراخانی تەڵبووخین.. گۆران سەباح

بۆ قسەکردن لەسەر ڕۆمانی (کناچەکانی ئاسمان و چراخانی تەڵبووخین)ی دکتۆر مەهدی ئومێد، تیۆری ڕەخنەیی وەڵامی خوێنەر بەکار دەبەم.

تیۆریستانی وەڵامی خوێنەر دوو باوەڕیان هەیە: ۱- نا بێ ڕۆڵی

خوێنەر لە تێگەیشتنی ئەدەب فەرامۆش بکرێت؛ ٢- خوێنەر هۆشیارانە و چالاکانە مانا لە دەق هەڵدەهێنجێت (لۆیس، ٢٠١٨).

لە بیرمان نەچێ، هیچ دوو خوێنەرێک هەمان خوێندنەوەیان نییە بۆ دەقێک. بەپێی تیۆرەکە ئەم فاکتەرانە کار لە وەڵامی خوێنەر دەکەن لە پرۆسەی خوێندنەوەدا: ئاستی ڕۆشنبیری، تەمەن، ئاستی زانیاری، ئەزموون، شوێن، چێژ، کەشوهەوا، کات و پاڵنەر (motive: مۆتیڤ(.
لۆیس تایسۆن (٢٠١٨) ئەم تیۆرە ڕەخنەییە دابەش دەکات بەسەر پێنج لکدا:

1. تیۆری مامەڵەی وەڵامی خوێنەر (Transactional reader-response theory)
2. کاریگەریی ستایل (Affective stylistics)
3. تیۆری وەڵامی خوێنەری سەبجەکتیڤ (Subjective reader-response theory)
4. تیۆری وەڵامی خوێنەری دەروونی (Psychological reader-response theory).
5. تیۆری وەڵامی خوێنەری کۆمەڵایەتی (Social reader-response theory

با ئەمانە یەک بە یەک لەسەر ڕۆمانی کناچەکانی ئاسمان جێبەجێ بکەین.

یەکەم: تیۆری مامەڵەی وەڵامی خوێنەر

ئەم تیۆرە باسی مامەڵەی نێوان دەق و خوێنەر دەکات. چۆن ئەو مامەڵەیە ڕوو دەدات؟ کاتێ ڕۆمانێک دەخوێنینەوە، پرۆسەی خوێندنەوەکە جووڵەنەرە، خوێنەر بە شێوەی خۆی وەڵامی دەداتەوە. لە کاتی خوێندنەوەدا، هەستکردن، جوڵانی یادەوەری، وروژاندن، خۆدیتنەوە ڕوو دەدەن (لویس، ٢٠٠٥). ئەمانە و ئەزموونی خوێنەر کاریگەرییان هەیە لە دروستکردنی مانا لای خوێنەرەکە.

لە کاتی خوێندنەوەی ڕۆمانی کناچەکاندا، هەموو ئەمانەی سەرەوە لە من ڕوویان دا. لەبەرئەوەی خۆم لە ئەمریکا ژیاوم، هەستم بە پاڵەوانی ڕۆمانەکە، ئەسکەندەر بەگێک، دەکرد. باش لە ئازارەکانی دەگەیشتم. ئازاری بێ وڵاتی، بێ پاسپۆرت، بێ ناسنامە، بێ پاڵپشتی، ئازاری گەمەی دەستی زلهێزەکان. با وردبینەوە لەم کورتە دیالۆگەی نێوان ئەسکەندەر و بەگدانەق (لا١٤٤):

بەگدانەق: "بۆ تۆ کوێندەری، وا بە باشی ڕووسی دەزانی؟"
ئەسکەندەر: "کوردستان."

“ها . . چۆن؟”
“کوردستان.”
“عێراق.”

ئای لەو دیالۆگە بە ئازارە. دەیان جار خۆم تووشی ئەم حاڵەتە بوومە لە ئەمریکا و ئەوڕوپا. نووسەر (مەهدی ئومێد) بە یەک ڕستە ئەم ئازارەی ئەسکەندەر بە منی خوێنەر دەگوازێتەوە. ئەم ڕستەیە بەقەد ڕۆمانێکە قوڕسایی هەیە.

“ئەسکەندەر وەڵامی نەدایەوە، بەڵام لەبەرخۆیەوە هەر دەیبۆڕاند، نەخێر من عێراقی نیم.”

من وەک خوێنەر خۆم لەم ڕستەیەدا دەبینمەوە، شتم بیر دەخاتەوە، هەستم دەوروژێنێت، گریانم دێ. ئەمەش خاڵێکی بەهێزی گێڕانەوەیە، مادام وا لە خوێنەر دەکات.

دووەم: کاریگەریی ستایل

بەپێی ئەم تیۆرە، دەقێکی ئەدەبی لە کاتی خوێندنەوەدا لەدایک دەبێت. تا نەیخوێنییەوە، دەقەکە وجودی نییە. دەقەکە ڕستە بە ڕستە، تەنانەت وشە بە وشە دێتە ڕاڤەکرن تا تێبگەین چۆن ستایل کاریگەری هەیە لەسەر خوێنەر لە پڕۆسەی خوێندنەوەدا (لۆیس، ٢٠١٥).

هاوڕام. بەو کەس ئەم ڕۆمانە نەخوێنێتەوە، تەز بە خۆی دەباتەوە. ئەمەی خوێنەر، کاتێ دەیخوێنینەوە، بەرگی دەقی بەبەردا دەکەین.

ستایل لە گێڕانەوە واتە هەڵبژاردنی وشە، ڕستە، پەرەگراف، واتە گەمەی زمان و وشەسازی و ڕستەسازی. بەشی یەکەمی ڕۆمانەکە، هەرچەندە شانۆئامێزە، تامێکی تایبەتی هەیە. سیناریستێک دەتوانێت کاری تێدا بکات، دەکرێ ببێتە فیلمێکی زۆر باش. من وەک خوێنەر لەگەڵ ستایلی هەندێ بەشی ڕۆمانەکەدا نیم، بێزارم دەکەن. دووبارەکردنەوە، جوینەوە، درێژکردنەوە، حیواڕی درێژ درێژ و وڕێنەی تێدایە. نووسەر خۆیشی بەشی دووەمی کتێبەکەی ناو ناوە “وڕێنە”. لەم بەشەیدا، گێڕانەوەکە هێواش دەبێتەوە، وەک بەشی یەکەم چالاک نییە. هێدی هێدی گرێیەکان دەکرێنەوە.

سێیەم: تیۆری وەڵامی خوێنەری سەبجێکتیڤ

دەیڤد بلیچ (١٩٧٨) دەڵێ شتێک نییە بە ناوی دەقی ئەدەبی. بەپێی ئەم تیۆرە، دەقی ئەدەبی بریتییە لە وەڵامی خوێنەر بە دەقەکە. واتە بێ خوێنەر دەقی ئەدەبیمان نییە. ئەو دەقەیشی

ڕەخنەگرێک شی دەکاتەوە وەڵامی خوێنەرە.
بەپێی ئەم لکە تیۆرە، ئەم خوێندنەوەی من لەسەر ڕۆمانەکە دەقێکی ئەدەبییە. با وردی بکەمەوە. ئەم ڕۆمانە بووەتە هۆی بەرهەمهێنانی وەڵامی من، هەر ئەوەش ئیشی دەقە. ئەم وەڵامەی من سەنگی مەحەک نییە. دەکرێ هەزاران وەڵامی زۆر لەوەی من باشتر هەبێ بۆ ئەم ڕۆمانە. دەوڵەمەندیی ئەم ڕۆمانە دەوەستێتە سەر وەڵامی خوێنەرەکانی. بەو هەزار وەڵام هەبێت، هەزار مانای جیاوازمان دەبێت، ئەوەیە جوانیی ڕۆمانەکە.

چوارەم: تیۆری وەڵامی خوێنەری دەروونی

ڕەخنەگری دەروونشیکاری، نۆرمان هۆلاند، پێی وایە مۆتیف (پاڵنەر)ی خوێنەر کاریگەری ئەوتۆی هەیە لەسەر چۆنێتیی خوێندنەوە. هۆلاند (١٩٧٥) دەڵێ لێکدانەوەکانی خوێنەر بۆ دەقێک خودی خوێنەرەکە ئاشکرا دەکات، نەک دەقەکە. پێی وایە چۆن لایەنی دەروونیمان دەجووڵێ لە ژیانی ڕۆژانەماندا، ئاواش دەجووڵێ کاتێ دەخوێنینەوە.
ڕۆمانی کناچەکانی ئاسمان لەباتی هەموو کورد قسە دەکات، ناخی هەموو کوردێک دەهەژێنێت. ئازارەکانی ئەسکەندەر بەگێک دەمباتەوە ناو ناخی خۆم. ئەوە ئەم ڕۆمانەیە پێناسەی من دەکات کاتێ قسەی لەسەر دەکەم. هەندێ جار ڕکم لە ئەسکەندەر دەبێتەوە چونکە زۆر شتم بیر دێنێتەوە، ئازارم دەدات. خاڵێکی بەهێزی گێڕانەوە ئەوەیە خوێنەر تووڕە بکات، دڵخۆش بکات، ڕکی هەڵسێنێت، کەرقی بەزەیی زیاد بکات، سۆزی خوێنەر بجووڵێنێت.
ئازارەکانی ئەسکەندەر بەگێک دەروونیی تێکوپێک دەدەن، ناچار پەنا دەباتە بەر فەنتازیا، لەگەڵ کناچە بەفرینەکان گۆرانی خەونەکانی دەڵێتەوە. لە بەرئەوەی دەرمانێک نییە بۆ ئازارەکانی لە واقیع، ڕوو دەکاتە جیهانی فەنتازیا. ئەم جیهانە فەنتازییە منی خوێنەر دەبا و لەوە گرێ دەروونییەکانم دەکاتەوە. بەو بە وردی بنۆڕییە ئەم نووسینەم، هەست دەکەی بەشێک لە دەروونی خۆم وەک خوێنەر واڵا دەکەم.

پێنجەم: تیۆری وەڵامی خوێنەری کۆمەڵایەتی

ستێنلی فیش دەڵێ خوێندنەوەی خوێنەر بۆ دەق سەرچاوە ناگرێت لە خودی خوێنەر، بەڵکو لە نێو ئەو کۆمەڵگەیە، ئەو ژینگەیە لێی دەژی. ئەو شتانەی وەریدەگرین لە ماڵەوە، لە برادەران، لە بازاڕ، لە

میوانداری، لە قوتابخانە، زانکۆ، پەیمانگە، شوێنی کار، هتد، ئەمانە ڕۆڵیان هەیە لە پڕۆسەی خوێندنەوەی دەق.
لایەنی کۆمەڵایەتی لە ژیانی ئەسکەندەر لە ڕووسیا لابەری، ڕۆمانەکە قاچێکی دەشکێت. نووسەر لە تەک سیاسەت و فەلسەفە و فەزایەکی فەنتازی، بە ڕووداوی جۆرەوجۆر سەرنجی خوێنەر ڕادەکێشێت. ژینگەی من لە کوردستان مەراقم دەکات بزانم ئەسکەندەر لەگەڵ قەرەجەکان چی دەکات لە نێو ڕۆمانەکە.
کاتێ دەبینم ئەسکەندەر سەما دەکات، قسە دەکات، چاڵاکی دەکات، من وەک خوێنەر بەراوردی دەکەم لەگەڵ ئەو کۆمەڵگەیەی تێیدا دەژیم. شێوازی مامەڵەکردنی لەگەڵ هاوڕێکانی و دەوروبەری، تەنانەت لە نێو سیاسەتیش، تامێکی ناوازە دەدات بە گێڕانەوەکە.
نابێ پێمان سەیر بێ، بەو خوێنەری کوردی ڕازی نەبێ بەم ڕۆمانە، یان گلەیی هەبێ، چونکە ژینگەی خوێنەری کوردی ڕانەهاتووە بەو فەزایەی مەهدی ئومێد دروستی کردووە لە ڕۆمانەکە. بۆیە پێشنیاز دەکەم زۆرترین خوێندنەوە بۆ ئەم ڕۆمانە بکرێت، ئەو کاتە بەهای گێڕانەوەکە دەبینین.

سەرچاوەکان

کناچەکانی ئاسمان و چراخانی تەڕبووخین (٢٠٢١). مەهدی ئومێد. هەولێر.

Fish, Stanley. Surprised by Sin: The Reader in Paradise Lost. New York:St. Martin’s, 1967.

Holland, Norman. Five readers reading. New Haven, CT: Yale, 1975.

Lois Tyson. Critical Theory today. New York: Rouledge, 2015, 2018.

Rosenblatt, Louise. Making Meaning with Texts: Selected .Essays. Portsmouth, NH: Heinemann, 2005

کتێب: خوێندنەوەیەکی سۆفیگەری و تەریقەتی نەقشبەندی.. نووسینی : ئەمجەد شاکەلی

ناوی کتێب : خوێندنەوەیەکی سۆفیگەری و تەریقەتی نەقشبەندی
نووسینی : ئەمجەد شاکەلی
نەخشاندنی بەرگ : زاری
نۆبەتی چاپ : یەکەم
ساڵی چاپ : 2019
چاپ و پەخش و پێداچوونەوە : هاوسانی

بۆخوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

Book_AmjadShakali_SofigariDownload

ڕژێمی ئێران و خۆدزینەوەی لە دادپەروەری!.. نووسینی: عەبدوڵڕەحمان گەورکی

ڕژێمی ویلایەتی فەقیهی و موقاوەمەتی ئێران لەسەر هەڵەی دادپەروەری و دادگاکاندا!

یەکێک لە بوارەکانی ڕووبەڕووبوونەوە لەنێوان موقاوەمەتی ئێران و ڕژێمی دەسەڵاتداری ئێران” دادگا و دادپەروەری”یە. شوێنێک یان ئەرگانێک کە یەکێک پێشوازی لێدەکات و ئەوی تریان لێی رادەکات. چونکە لە گۆڕەپانی “داد” یەکێک هەمیشە “دۆڕاو” و ئەوی تریان “براوە”یە!

لە ئێران دادپەروەری نییە!

لە هەر وڵاتێکدا کە دێموکراسی و شارستانیەت زاڵ بێت، دەسەڵاتی دادوەری کە یەکێکە لە سێ هێزی دەسەڵاتداری وڵات، بە شێوەیەکی

سەربەخۆ کاردەکات بە ئەوەی لایەنەکانی هەر پرسە، سوود لە "دادپەروەری" وەربگرن و کێشە و گرفتەکانی کۆمەڵگا پرسەیەکی تەندروستی هەبێت.
لە ئێرانی ئەستادا نەک هەر دەسەڵاتی دادوەریی «سەربەخۆ» نییە، بەڵکو سەرۆکەکەی لەلایەن وەلی فەقیهەوە دەستنیشان دەکرێت. هەر بۆیە دەوترێت هیچ دادپەروەرییەک لە ئێرانی ئەستادا بوونی نییە! هیچ ئازادی و دێموکراسی و ڕێزگرتنێک لە مافەکانی مرۆڤ بوونی نییە و ئەوەی هەیە سەرکوت و گرتن و ئەشکەنجە و لەسێدارەدان و تیرۆر و تاڵان و دزینە و .. هتد.
ئەم ڕاستییە لە ماوەی 43 ساڵی ڕابردوودا لە ئێران بەردەوامە و هەر بۆیەش دادگاکان و دەسەڵاتی دادوەریی لە ژێر دەسەڵاتی وەلی فەقیهدا، هەروەک دوو هێزەکەیتر، واتە مەجلیس و دەوڵەت، نەک هەر شەرعییەت و بڕواداریان نییە، بەڵکو بە بەربڵاوی جێگەی ڕق و کینی جەماوەرە.
"بوونی" موقاومەت و "نەبوونی" دەسەڵاتدار!
لەبەرامبەر ڕژێمێکی ئاوادا موقاومەتێکی جەماوەری و گشتگیر هەیە کە ڕەگ و ریشەی لە ناو قوڵایی کۆمەڵگادایە. بە هاتنە سەرکاری ڕژێمی ولایەتی فەقیهی و کەوتنە سەرپێی ئینتەرنەت و سەردەمی پەیوەندیەکان، ئەمە بۆتە ڕوویەکی گشتگیرتر لە هەموو کاتێکی تر.
گومان لەوەدا نییە کە ڕژێمی دەسەڵاتداری ئێران، لە ناوەوە و دەرەوەی ئێران، هەمیشە هەوڵی لەناوبردنی ئۆپۆزیسیۆنەکەی داوە. لە ناو ئێران هیستریانە و دڕندانە لایەنگرانی ئۆپۆزیسیۆن دەستگیر دەکات و ئەشکەنجە دەدات ئینجا لەسێدارەدان و کوشتار و قەتوعامکردن! لە دەرەوەی ئێرانیش، تیرۆر و تەقینەوە و پیلانەکان و لەسەریشی، پارەیەکی زۆر خەرج دەکات بۆ بەکارهێنانی دەست و پێوەندەکانی و هەروەها بەکرێگیراوەکانی، دژ بە ئۆپۆزسیۆنی رژێم کە نموونەکانی هەر زۆر زۆرن و بەسەریدا تێپەڕیوم. چون شتێک کە روون و ئاشکرا بێت پێویست بە گوزارشت ناکات.

موقاومەتی ئێران پێشوازی لە دادپەروەری دەکات!
لە دەرەوەی سنوورەکانی ئێران، ئەوەی لە دادگا و داد ڕادەکات "رژێمی ئیران"ە. چون ئەو پێشتر حوکم و دادوەری دادگا دەزانێت بۆیە لێی دەترسێت و هەوڵدەدات خۆی لە شوێنی "دادپەروەری" دوور بخاتەوە!
زۆر سروشتییە لە هەر شوێنێک دڵۆپێکی "دادپەروەری" هەبێت، موقاومەتی ئێران بە خۆشحاڵییەوە پێشوازی لێ دەکات. چونکە لە ژێر درووشمی "ئەوەی حسابەکەی پاکە لە لێپرسینەوەی ترسی نیە"، هەموو

کەسپەکانی لاداوە و پیلانەکانی ڕژێمی ئێران (بە لۆبی و سازشکار و کرێگرتەکانییەوە) لە دەرەوەی سنوورەکانی ئێرانی، یەک لە دوای یەک تووشی شکست کردووە و ئەوەی لە جیهاندا تۆمار کرد: “سەرکەوتنی دادپەروەری بەسەر سازان و پیلانگێڕاندا، واتە سەرکەوتنی موقاوەمەت و موجاهیدینی خەڵقی ئێران، سەرکەوتنی گەلی ئێران و هێزە ڕەسەنەکانی گۆڕانی بەرەنگاربوونەوە بەرامبەر بە ڕژێمی دیکتاتۆریی لە ئێران”

موجاهیدینی خەلق (PMOI/MEK) و موقاوەمەتی ئێران تا ئێستا لە دەیان دادگای ئەمریکا، بەریتانیا، فەرەنسا، سویسرا، لۆکزامبورگ (دادگای دادی ئەوروپا)، ئیتالیا و ئەڵمانیا، بە خستنە رووی دەیان هەزار بەڵگە، هەموو تۆمەت و هەڵبەستراوەکانی رژێمی ئیرانیان پووچەڵ کردوەتەوە و وەڵامی هەموو پرسیار و تۆمەت و درۆ بە بنەماکانی رژێم و لایەنگرانی رژێمیان داوەتەوە و لە دادگاکاندا (سەرکەوتوو) بوون!

چەند نموونەیەکی دادگاکانی پەیوەندیدار بە موقاوەمەتی ئێرانەوە!

جگە لە چەندین ڕەوتی دادگای ئەوروپی و ئەمریکی، کە هەر هەموویان بە هۆی هەڵمەتی 14 ساڵەی موقاوەمەتی ئێران بە سەرۆکایەتیی خاتوو مەریەم ڕەجەوی، بە سەرکەوتنی موقاوەمت و هەڵوەشاندنەوەی (ناتۆرەی تیرۆر) لەسەر موجاهیدین و موقاوەمەت کۆتایی هات، هێنانەوەی چەند نموونەیەکی ئەم ڕووبەڕووبوونەوەی موقاوەمەت بەرامبەر بە رژیمی ئێران بە پێویست دەزانم:

لە مانگی ئەیلولی 1990دا، ڕژێمی ئێران و سەرکۆماری ئەوکاتی ڕژێم. واتا ڕەفسەنجانی، سکاڵایان لە دەسەڵاتی دادوەری سویسرا دژی خاتوو (میریام گەزە)، ڕۆژنامەنووسی ڕۆژنامەی (لاسویس) تۆمار کرد. ڕۆژی 7ی گەلاوێژی ساڵی1991 دادگایەکی سویسری بڕیاری دەرکرد لەسەر بێتاوانبوونی ئەم ڕۆژنامەنووسە و بڕیاری سێ جار شەرمەزارکردنی ڕژێمی خومەینیشی دەرکرد. پێویست بوترێت کە خاتوو گەزە لە ڕاپۆرتێکدا، بەشێک لە بروسکەیەکی ڕێبەری موقاوەمەتی ئێران بە سەرکۆماری سویسرای هێنابەوە سەبارەت بە ڕۆڵی ڕژێمی ئێران لە تیرۆرکردنی د.کازم ڕەجەوی. موقاوەمەتی ئێران لە هەڵمەتێکی بەرفراوانی نێودەوڵەتیدا ئەم دادگایەی کردە دیمەنی دادگاییکردنی ڕژێمی خومەینی و سەرکەوت.

لە مانگی تەمووزی ساڵی 2018دا دادگایەکی وڵاتی بەلژیک، سزای 20 ساڵ زیندانیکردنی بە دیپلۆماتکاری تیرۆریستی ڕژێمی ئێران، (ئەسەدوڵا ئەسەدی) و تیمە تیرۆریستەکەی دەرکرد، کە بەر لە بۆمبانەوەیان لە شوێنی گردبونەوەی موقاوەمەتی ئێران لە پاریس دەستگیر کرابوون.

لە مانگی ئازاری 2019دا دادگایەکی ویلایەتی هامبورگ فەرمانی بە رۆژنامەی (ئێشپیگێڵ) و لە مانگی حوزەیرانی 2020دا فەرمانی بە رۆژنامەی (فرانکفورتەر ئەلگمینی) کرد، سەبارەت بە بڵاوکردنەوەی تۆمەت و پروپاگەندای بێ بنەمای ڕژێمی ئێران دژ بە موقاومەتی ئێران کە پڕۆپاگەندا و ئیدیعاکانی رژێمی ئێران دژ بە موجاهیدینی خەلق لە راپۆرتەکانیان بسڕنەوە.
ڕۆژی 23ی ئەیلولی 2021 دادگای فیدراڵی سویسرا داوای کرد لێکۆڵینەوە لە تیرۆری پرۆفیسۆر کازم رەجەوی، نەیاری سیاسی ئێرانی، بکرێت وەک تاوانێکی (ژینۆساید) و (تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی) و بەو رێگەوە، داواکاری گشتیی ناچار کرد دووبارە دەسپێکە بکاتەوە بە لێکۆڵینەوە. پرۆفیسۆر کازم ڕەجەوی لە رۆژی 24ی ئاپریلی 1990 لە بەسەیێکدا لە گەڕەکی (کوپێ)ی نزیک شاری (ژنێڤ) لە لایەن تیرۆریستانی رژێمی ئێرانەوە تیرۆر کرا.
ئێستاکەیش یەکێک لە تاوانبارانی ڕژێم بە ناو (حەمید نوری) لە دادگایەکی سوید بە تۆمەتی ژینۆساید و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی لە ژێر دادگاییکردندایە و پێش بینی دەکرێت (سزای قورسی) بۆ دەرچێت.

پیلانی تەواوکەر لە دژی موقاوەمەت!

ڕۆژی 18ی پووشپەری 2017، ئاخوند (عەلی فەلاحیان)، وەزیری پێشووی ئیتڵاعاتی ئێران کە لە لایەن دەسەڵاتی دادوەریی ئاڵمانیا و سویسراوە داواکراوە بە هۆی (تیرۆریزم)ەوە گوتی: "وەزارەتی ئیتلاعات بۆ کۆکردنەوەی زانیاری پێویستی بە پێشش هەیە لە ناوخۆ و دەرەوەی وڵاتدا. ئەمە ئەفسەرێکی هەواڵگری نانێرین بۆ ئەڵمانیا یان ئەمریکا کە بڵێت من سەر بە وەزارەتی ئیتڵاعاتم، پێویستە لە ژێر ناو و پێششی کاری بازرگانی یان ڕۆژنامەگەری ئەمکارانە بکات".
هەر بۆیە ڕژێمی ئێران لەژێر پەردەی کاری بازرگانی و بە تایبەتی کاری ڕۆژنامەوانییدا، هەوڵی تەواوکردنی پیلانگێڕییە تیرۆریستییەکانی دەدا دژ بە موقاوەمەتی ئێران. وەک نموونە، ڕژێم بە ناردنی کرێگرتەکانی خۆی بۆ دەرەوەی وڵات لە ژێر ناوی "لێکۆڵەر و چالاکوانی سیاسی و زیندانی سیاسی پێشوو" و .. هتد (خەڵکانی وەک ئیرەج میسداقی) بە نیازە بزووتنەوەی دادخوازیی خوێنی شەهیدانی قەتڵوعامکراوی ساڵی 1988 لە ناوەرۆک بخات و بەو سەنگەیەوە (بزووتنەوەی دادخوازی)ی موقاوەمەتی ئێران لە پێ بخات و رژێمەکەی لەسەر پێ رابگرێت.
خاڵی هەستیاری ئەم بەرەنگاربوونەوە یاسایە لەوەدایە کە ڕژێمی ئێران دەیەوێت لە ناو ئەندامانی ئۆپۆزیسۆندا بۆشایی و لێکترازان دروست بکات و لە قسەکانیاندا بیانوو بدۆزێتەوە و دژ بە خۆیان

بەکاری بهێنێت، یاخود پەنا بباتە بەر پەڵپ گرتن و پاساوهێنانەوە بۆ ئەوەی بتوانێت خۆی لە لێپرسینەوە دەرباز بکات. کەوایە پێویستە لە وەرزی لێپرسینەوە لە رژێمی ئێران، ئەنداما نی موقاومەت و سەرجەم لایەنگرانی رزگارکردنی ئێران بە (وریایی) و (وردی) کار بکەن کە دوو لایەنی دانەبڕاون بۆ بەرەوپێشبردنی ئەم پرۆسەیە.

ئامانج لە پیلانگێڕانی دژ بە موقاومەتی ئێران!

ئەو قەیرانە سەرەکییەی لە بەر دەم رژێمی ئێراندايە، قەیرانی لەناوچوونیەتی. هەر بۆیە دوای تێپەڕبوونی چل و چەند ساڵ بەسەر هاتنە سەرکاری، ئێستایشی لەگەڵدا بێت نەیتوانیوە سەقامگیری بە خۆیەوە ببینێت. وەلی فەقیهی دەسەڵاتدار و سەرکردەکانی ڕژێم باش ئاگادارن کە هۆکاری سەرەکی ئەم قەیرانە، هەبوون و خۆڕاگریی و ئایندەداریی ئەو موقاومەتەیە کە هیچ کات نەوەستاوە و سازشی کردووە. موقاومەتێکی سەرسەخت و پێداگر کە ڕەگی لە کۆمەڵگەدا گرتووە و ئێستایش لە ئاستی نێونەتەوەییدا پشتیوانییەکی بەربڵاوی لێدەکریت. هەر بۆیە لۆبیکارانی ڕژێم و دەوڵەتانی سازشکاری ڕۆژئاوا، سەرەڕای هەوڵێکی زۆر، بەڵام شکستیان هێنا لە دروستکردنی بەدیل بۆ ڕژێم. چونکە تاکە ئەلتەرناتیقی □استی□قینە و دێموکرات، واتا(ئەنجومەنی نیشتمانیی موقاومەتی ئێران) هەمیشە بوونی هەبووە و هەیە!

کەواتە بە کورتی، ئەوەی ئەم ڕژێمە لە ماوەی 40 ساڵی ڕابردوودا بۆ تێکشکاندنی ئەو موقاومەتە کردوویی□تی، لە رووی داماوی و لاوازبوونیەوە بووە بەرامبەر بە قەیرانی لەناوچوونیدا، کە ئەگەر یارمەتیدەرانی غەیبی(!) ئەم ڕژێمە (واتا دەوڵەتانی غەربی!) نەبوایە، ئێستا کۆمەڵگای مر□قایەتی هاوچەرخ لە مێژ بوو لە چنگ ئەم رژیمە نەجاتی ببوو!

ڕووبەڕووبوونەوەی موقاومەتی ئێران بەرامبەر بە ڕژێمێکی ئاوا و پشتیوانانی ئەم رژیمە، خۆی نیشانەی بەهێزبوون و خۆڕاگریی ئەو موقاومەتەیە، کە ئێستا ڕژێمی ئێرانی بەرەو هەڵدێر بردووە. ئەڵتەرناتیق□کی دێموکرات، بە لەشکرێک لە (شانەکانی شۆڕش) لە ناوخۆی ئێرانی داگیرکراو و پشتگیرییەکەی نێونەتەوەیی، کە گۆڕەپانەکەی زیاتر لەهەمیشە لەسەر رژێمی دیکتاتۆریی ئیران بەرتەسککردۆتەوە.

موقاومەتێک کە نەک هەر لە بواری یاسایی و دادپەروەری، لیستە تیرۆریستییەکان و پیلانگێڕییەکانی تێکدا، بەڵکو بە ئاشکراکردنی پڕۆژە ناوەکی و تیرۆریستییەکانی ڕژێمی ئێران و خستنەڕووی پێشێلکارییەکانی مافی مر□ق ل□ ئێران، بووەتە تەوەرێکی کۆدەنگیی نێودەوڵەتی دژ بە رژێمی ئێران.

لەو بارەیەوە خاتوو مریەم ڕەجەوی، چەندین جار ڕایگەیاندووە”بابەتە سەرکییەکە، لەناوبردنی تاکە ئاڵترناتیڤی دیموکراتییە لە پێناو مانەوەی ڕژێمی ئیران. بەڵام موقاومەتی ئێران بە هەموو توانایەوە پیلانی زنجیرەیی دوا سەردەمی رژێمی ئێرانی تێکداوە”(17ی حوزەیرانی 2018).

تایبەتمەندیی بڕیاری دادگای سویسڕا!

بڕیار و دۆسێیەکەی تایبەت بە تیرۆرکردنی (د.کازم ڕەجەوی) لە سویسڕا، کوشتاری زیندانیانی سیاسی ساڵی 1988ی بەستەوە بە تیرۆری دژبەرانی ڕژێمی ئێران لە دەرەوەی وڵات و ئەمەیش سەرکەوتنێکی گەورەیە بۆ بزووتنەوەی دادخوازی. خەسڵەتە دیارەکانی بڕیاری دادگای فیدراڵی ئاماژە بەوە دەکەن کە تیرۆری د.کازم ڕەجەوی “لەچوارچێوە و بەردەوامبوونی قەتڵوعامکردنی نزیکەی 30 هەزار زیندانی سیاسی لەساڵی 1988 و ئیعدامە سیستماتیکە زیاد□□و□ییەکانی نەیارانی سیاسی ئەنجام دراوە. ئەم سیاسەتە لە لایەن باڵاترین رێبەرانی رژێمی ئێرانەوە پەیڕەوی کراوە و بە تایبەتی فەتوا راگەیاندراوەکەی خومەینی جێبەجێی کراوە” دادوەرانی سویسڕاش ژینۆسایدکردنیان بە سیاسەت و ستراتیژی ڕژێم ناساندووە.

جیهان هەڵدەستێت بۆ پشتگیریکردنی خەڵکی ئێران!

دوای ئەوەی خاتوو مریەم ڕەجەوی، بزووتنەوەی دادخوازیی زیندانیانی قەتلوعامکراوی ڕاگەیاند لە ساڵی 2016، ئێستا کەمپەینی یاسایی موقاومەتی ئێران بووەتە هەڵمەتێکی نێودەوڵەتی. چونکە ئەم هەڵمەتە، داواکارییەکی نەتەوەیی و جەماوەریی خەڵکی ئێران و ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی لە پشتە. ڕژێمی دەسەڵاتداری ئێران ڕژێمێکی ناشەرعی و سەدەی ناوەڕاستی و تیرۆریستی و سەرکوتکەرە. دوژمن بە ئازادی و دێموکراسی و مافی مر□ق□ و لەگەڵ کۆمەڵگای مر□قایەتیدا ناکۆکە. ئەم ڕژێمە پەڵەیە بەسەر کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و دەبێت بنبڕ بکرێت.

ئێستا وەرزی لێپرسینەوەیە لە سەرانی ڕژێمی ئێران. لەم قۆناغە رچەشکێنەدا، کەمپینی یاسایی موقاومەتی ئێران خاڵێکی وەرچەرخانە بەرەو نەهێشتنی ڕژێمی ئێران و کۆتایی هێنان بە ئازارەکانی خەڵکی ئێران.

ئەمڕۆ لە جیهاندا، کۆدەنگییەکی نێودەوڵەتی بەنرخ، داوا لە کۆمیسیاری باڵا و ئەنجومەنی مافی مرۆڤی سەر بە UN دەکات شاندێکی نێودەوڵەتی پێکبهێنن بۆ لێکۆڵینەوە لە کۆمەڵکوژییەکەی ساڵی 1988. لە مانگی پووشپەڕی ئەمساڵ، ریپۆرتەری تایبەتی ڕێکخراوی UN لە

بواری مافەکانی مرۆڤ لە ئێران، داوای لێکۆلینەوەیەکی سەربەخۆ کرد لەسەر کۆمەڵکوژکردنی زیندانیانی سیاسی و ڕۆڵی تاوانبار(ئیبراهیم ڕەئیسی) لەو تاوانە گەورەیەدا. لەو بارەیەوە ڕێکخراوی لێبوردنی نێودەوڵەتی و زیاتر لە 150 داکۆکیکارانی دیاری مافەکانی مرۆڤ، جەختیان لەسەر پێویستی پێکهێنانی شاندێکە کردەوە.

داواکانی موقاومەتی ئێران لە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی!

خاتوو مریەم ڕەجەوی، بەناوی موقاومەتی خەڵکی ئێرانەوە، چەندین جار ڕایگەیاندووە کە،"پێویستە ڕێبەرانی رژێمی ئێران بە هۆی (ژینۆساید) و (تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی) بخرێنە بەردەم دادگا" هەروەها وتیشیان: "داوا لە سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان و کۆمیسیاری باڵا و ئەنجومەنی مافی مرۆڤ و ریپۆرتێرانی نەتەوە یەکگرتووەکان و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی مافی مرۆڤ دەکەین کە زیندانەکانی ڕژێمی ئێران بەسەر بکەنەوە و چاویان بکەوێت بە زیندانیانی سیاسی و دۆسیەی پێشێلکارییە ترسناکەکانی مافی مرۆڤ لە ئێران، بەتایبەتی دۆسیەی مامەڵەی هەڵسوکەوتی کاربەدەستانی ڕژێم لە ناو زیندانەکان و بەتایبەتیش ئازار و ئەشکەنجەی زیندانیانی ژن، بەرز بکرێتەوە بە ئەنجومەنی ئاسایشی سەر بە یوئێن".

دواوتە!

موقاومەتی ئێران پێی وایە لە هەر شوێنێک (دەوپێک یاسا) و کۆمەک (دادپەروەری) و (مرۆڤایەتی) هەبێت و لە هەر دادگایەکدا، بڕێک داد و یاسا سەروەر بێت، بێ گومان موجاهیدین و موقاومەتی ئێران سەرکەوتنیان بەدەستهێناوە. ئێستا بەهۆی خۆڕاگری و وریایی موقاومەتی ئێران، وەرزێکی لێپرسینەوە لە رژێمی ئێران دەستی پیکردووە و دۆسیەی تاوان و تاڵانکارییەکانی ئەم رژێمە یەک لە دوای یەک بەرەو کرانەوە دەچن. هیچ کام لەم سەرکەوتنە یاسایانە بە هەڵکەوت بەدەست نەهاتوون. هەریەکەیان بە دەریایەک خوێنی شەهیدان و ئازار و ئەشکەنجەی زیندانیان و تێکۆشانی بێوچانی دادخوازانی خەڵکی ئێران بەدەست هاتووە.

نووسینی عەبدوڕەحمان گەورکی، نووسەر و لێکۆڵەری سیاسی

وه‌سیه‌ت دوای هه‌موو شتێك. سه‌باح ڕه‌نجده‌ر

فریشته‌یه‌كی توند ته‌ونی هه‌موو ژیانی بۆ چنیم
ڕووه‌و من سینگی گه‌رم كرد و مه‌ودا به‌ كۆچی وشه‌ ده‌پێوم
كوڕه‌ نۆبه‌ره‌كه‌م شیعر له‌ جه‌نگی چوارناڵه‌دا به‌ ڕێگای نیشته‌جێبوون دێمه‌ ماڵت
گوناهێكی گه‌وره‌یه‌ ده‌ست له‌ ئێسك بده‌یت و ببێته‌ خۆڵ
باڵ ماون له‌ زه‌وی بخشێن و له‌ ناوچه‌وانی ماندوومان بپرسن
ئه‌وه‌ چیت لێ هاتووه
شارێكیش له‌ پێویستییه‌كی هه‌نیه‌یی ته‌زوو له‌ هه‌ناوی ده‌سووتێ
هه‌تاوی لاوی له‌ پشت بئاڵێنم و دره‌ختی یه‌كه‌می به‌ ده‌وردا بڕوێنم
ئه‌وانه‌ی دوای شوێنپێ كه‌وتوون
به‌ زه‌رده‌خه‌نه‌وه‌ به‌خێرهاتنیان بكات و به‌ لێوی به‌هێز ماچی بكه‌ن
به‌ره‌و ڕوخساری له‌ نه‌رمونیانی ئه‌ستێره‌ چنراو هه‌نگاو گه‌رم ده‌كه‌ن
ڕۆح سه‌رچاوه‌ ده‌ناسێ و ده‌زانێت دڵنیایی چییه
خه‌ونێكی به‌هێزه

له‌وانه‌ی به‌دگۆییان به‌رانبه‌ر كرا زۆریانم ناسی و بوونه‌ ئانوساتی سپێده‌ له‌ ڕوخساری مندا
سه‌رده‌ستی كراسم هه‌ڵده‌ده‌مه‌وه‌ و سه‌یری گوێی بێباكی ده‌كه‌م هه‌وای ده‌وروبه‌رم پێ ده‌بێ له‌ لێدانی دڵ ته‌واوی قسه‌ی دڵی خۆمی پێ ده‌ڵێم و به‌ قسه‌ی دڵ ده‌گه‌م
ئه‌گه‌ر شێر بمخوا
ڕووناكی ده‌مارم له‌ ناوچه‌وانی لێ ده‌دا
ناسینه‌وه‌ی هێلانه‌ی به‌رزی به‌چكه‌ نه‌ڕۆیشتوو ئاسانه
ئه‌گه‌ریش چه‌قه‌ڵی خۆدڕێاویش بمخوات
ڕووناكی ده‌مارم له‌ ناوچه‌وانی خاو ده‌بێته‌وه
چاو له‌ شوێنی نامۆدا
وزه‌ی ڕه‌وانبێژی وه‌رده‌گرێ و جیهان له‌سه‌ر شانی ئه‌م ناخاته‌ جێگای ئه‌و
مه‌یسووڕێنه
هه‌زارویه‌ك سووڕی ژیان له‌ ساده‌یی دوانت ده‌خه‌مڵێن و ده‌رده‌كه‌ون
هه‌وێنی دڵ بگره‌وه‌ و جریوه‌ و جووكه‌ی دڵێ ئاوازێكی درێژخایه‌نه

گەڕەکی قسەنەستەق داوات لێ دەکا بچیتە ناوی و چەتری هەڵدەی
شکۆی سروشت بخەیتە پاڵ یەك
نالی و
گۆران و
ئەنوەر قادر محەمەد
خەونی نۆبەرن لە گیانە بەهێزەکان ڕسکاون
هەموو شتێکیان بینی بیانکوژە‌
شەو و ڕۆژ وەك یەکیان لێ دێ
لۆکەت نەخستووەتە گەرووی گۆرانیبێژی حاڵزانەوە
شاعیری
سیسرکەی ئاودەستخانە و
فەرهەنگ هەڵوەشاوە و
کلکی قەلەڕەش و
هەواڵدەری ئەشکەوتی دڕندان
لە کاتی کڕنووشدا وشەکانی چەپۆك لە سەریان درا و منداڵدانیان کەوت
پاشان پاداشتەکانی وەك بەردی مردە و ئەسپێی تێرخوێن بەسەر یەکەوە ژمارد

دووبارە سەیری گوڵی بێباکی دەکەمەوە
خاوەنی ماڵێکی گەورەیە
بەرهەیوانی کتێبێکە بە ئاگایی کات دێڕەکانی تۆمار دەکا
زەوی لە شیعر لە دایك بوو

گەرمایی پەڕە خوێنراوەکان بەسەر سەرمەوەن
تاسەی خودا دادەبەز□نە سەر زەوی
نزیك شاری تازە دروستکراو ڕوخساری بووە کێڵگەی گەردوونیی
□□زە ل□□ و ش□ەزاوەکانی باش کردین چاوی ڕەشەبای تێدا هەڵناکا و بازاڕی کۆیلەفرۆشانی لێ نییە
گای پەرکەمگرتووش لە جێی کەڵەباب ناخوێنێ

خانەخوێی ڕوونای داوای پێوانەی هێزی چاوی سەمەندەری لێ کردم کوا

خانەخوێی ڕووناکی داوای لێ کردم کلیل لە ماڵەکەی بسووڕێنم
کوا
خانەخوێی ڕووناکی ئاگاداری کردمەوە لە چاوترووکانێکی ناکاو ئاسك
بە درەوشاوەیی دەبینم
کوا
خانەخوێی ڕووناکی فەرمووی پشووی تاهەتایی لێ کردم
کوا
بڕوانە کوا دەردەکەوێ و ڕادەپەڕێ
ئەفسانەیەك لەبارەی پەیامبەری و پێشبینی دەگێڕێتەوە
زەوی لەخۆبایی نەبووە

ئاداری 2021 هەولێر